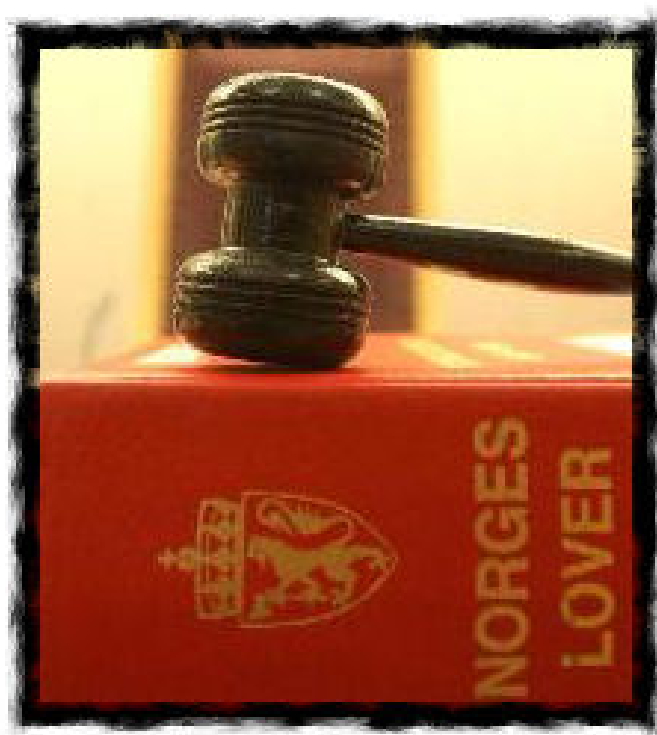

En sak har alltid to sider: En modellstudie av vurdering av troverdighet og skyld i en voldtektssak

Cathrine Furseth Tennebø og Ingvild Müller Seljeseth

Levert som hovedoppgave ved Psykologisk Institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Oktober, 2008

SAMMENDRAG

Forfattere: Cathrine Furseth Tennebø og Ingvild Müller Seljeseth.

Tittel: En sak har alltid to sider: En modellstudie av vurdering av troverdighet og skyld i en voldtektssak.

Veiledere: Svein Magnussen og Ellen Wessel

Denne hovedoppgaven er en del av et større eksperimentelt prosjekt som en norsk forskergruppe har gjennomført ved Psykologisk Institutt, Universitet i Oslo. Prosjektet omhandler hvordan vitners emosjonelle uttrykk påvirker lekfolk, politi og dommeres troverdighetsvurderinger. Det er imidlertid betydelig svakhet ved den økologiske validiteten til disse studiene at forsøkspersonene kun vises enten fornærmedes eller tiltaltes forklaring, og ikke begge sider. Vi har sett på hvordan effekten av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk modulerer troverdighetsvurderinger når både tiltalte og fornærmede forklarer seg. Vi har sammenlignet våre resultater med utvalg fra tidligere studier (Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., sendt til publikasjon). Vi har videre sett på hvordan vitnenes emosjonelle fremtreden kan påvirke hvordan den andres troverdighet vurderes, samt undersøkt effekten av emosjonalitet på vurderinger av sannsynligheten for tiltaltes skyld, skyldspørsmålet og straffeutmåling. 170 forsøkspersoner har deltatt i vårt forsøk. 344 deltagere fra tidligere studier er brukt som kontrollutvalg.

Vi finner at hovedeffekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighet endres når begge parter forklarer seg. Sammenlignet med kontrollutvalget synker tiltaltes troverdighet betydelig når han fremstår trist eller nøytral. Fornærmedes troverdighet reduseres kun når hun fremstår trist. I dette eksperimentet er det verdt å merke seg at hovedeffekten av fornærmedes emosjonelt uttrykk på hennes troverdighet forsvinner. Vi finner heller ingen effekt av emosjonalitet på sannsynligheten for tiltaltes skyld eller på skyldspørsmålet, men det fremkommer en interessant sammenheng mellom sannsynligheten for tiltaltes skyld og skyldspørsmålet, hvor terskelen for fallende dom er svært lav. Videre påvirker vitnenes emosjonelle uttrykk straffeutmålingen, hvor positiv emosjonell fremtreden gir en skjerpende effekt. En implikasjon av disse resultatene er at effekten av vitners emosjonelle uttrykk på juridiske beslutninger muligens ikke er så robust som tidligere er tenkt, i tillegg moduleres troverdighet betydelig annerledes av emosjonalitet når begge parter inkluderes enn når de enkelte vurderes alene.

FORORD

Vi ønsker først å rette en stor takk til vår veileder Svein Magnussen. Vi har satt stor pris på din inspirasjon, gode råd og diskusjoner gjennom denne prosessen, og ikke minst for at vi har fått lov til å ta del i dette prosjektet. Du har vært en utmerket og engasjert veileder. Vi ønsker også å takke vår bi-veileder og primus motor for prosjektet, Ellen Wessel. Vi er takknemmelige for hjelp med datainnsamling og oppsett, artige og nyttige diskusjoner, ditt engasjement og din humor. Vi vil også takke Dag Erik Eilertsen for utfordrende diskusjoner og hjelp til de statistiske analysene. Dere har alle tre vært til stor hjelp og støtte for oss i en prosess som har vært spennende, krevende, morsom og utfordrende. Takk til Cathrines mor, Inger Furseth, for hjelp med oppgaveteknisk oppsett og språkvask. En hjertelig takk til våre foreldre og søsken, kjærester og gode venner for fantastisk støtte og tålmodighet i denne prosessen. Til slutt takker vi hver enkelt av de 170 forsøkspersonene som har deltatt i denne undersøkelsen. Deres bidrag har vært svært verdifullt for oss.

Cathrine Furseth Tennebø og Ingvild Müller Seljeseth

INNHold

Sammendrag	2
Forord	3
1.0 INNLEDNING	5
1.1 Juryordningen og behandling av voldtekt i lagmannsretten	6
1.2 Beslutningstaking og stereotyper	9
1.3 Stereotyper om voldtekt, ofre overgripere i juridisk beslutningstaking	12
1.4 Emosjonelle uttrykk	16
1.4.1 Emosjoner og loven	17
1.4.2 Emosjonelle uttrykk og vurdering av troverdighet og skyld	18
2.0 PROBLEMSTILLING	25
3.0 METODE	27
3.1 Materiale	27
3.2 Prosedyre	32
3.3 Forsøkspersoner	33
3.4 Statistiske analyser	34
4.0 RESULTATER	35
4.1 Troverdighet	35
4.1.1 Tiltalte	35
4.1.2 Fornærmede	37
4.2 Sannsynlighet for skyld og skyldspørsmålet	39
4.3 Straffeutmåling	42
4.4 Kvalitative data	42
5.0 DISKUSJON	44
5.1 Troverdighet	45
5.2 Vurdering av sannsynlighet for skyld og skyldspørsmålet	48
5.3 Straffeutmåling	50
5.4 Økologisk validitet	53
6.0 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	58
Referanser	60
Vedlegg	66

1.0 INNLEDNING

FNs Kvinnekomité og overvåkningsorgan for kvinnekonvensjonen (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, heretter CEDAW), rettet i januar 2003 en alvorlig kritikk mot Norges oppfølging av kvinnekonvensjonen; Mer spesifikt i forhold til høy andel henleggelser og få domfellelser i voldtektssaker:

... It is also concerned that an extremely low percentage of reported rapes results in convictions and that the police and public prosecutors dismiss an increasing number of such cases (CEDAW, 2003, §419, s. 63).

Videre oppfordrer komiteen til utredning av og forskning på årsaken til dette:

... The Committee also urges the State party to initiate research and analysis of the causes of the very low percentage of trials and convictions in reported rape cases (CEDAW, 2003, §420, s.63).

Som et ledd i oppfølgingen av FNs kritikk nedfelte regjeringen Riksadvokatens Voldtektsutvalg høsten 2006 for å utrede tiltak og oppfølging av personer som utsettes for voldtekt. I januar 2008 la utvalget frem sin rapport "Fra ord til Handling - Bekjempelse av voldtekt krever handling". Voldtektsutvalget anslår at mellom 8000-16000 kvinner blir voldtatt i Norge hvert år, og at kun 6 – 12 % anmelder forholdet (NOU 2008:4). I 2007 ble det anmeldt 945 voldtekter, en økning på 12,5 % fra 2006 (Statistisk Sentralbyrå, 2008). Samtidig som antall anmeldelser har steget urovekkende de siste årene, har tiltaleprosenten vært svakt synkende de siste 20 årene og ligger nå på om lag 20 % (Hennum, 2004; NOU 2008:4). Med andre ord blir 80 % av anmeldte voldtekter henlagt. Kolsruds (2005) gjennomgang av tall fra Lovdata mellom 2003 til 2005 viser at tingretten frikjenner hver tyvende voldtektssak. Domfellingene i denne kategorien synker betydelig i lagmannsretten hvor hver fjerde sak frikjennes (Kolsrud, 2005). Frifinnelser innenfor denne lovbruddskategorien forekommer tre ganger hyppigere enn i tiltalesaker i andre kategorier (NOU 2008:4). På tross av økt fokus og prioritering på politisk nivå viser tall fra 2006 ingen bedring (Kolsrud, 2007).

1.1 Juryordningen og behandling av voldtekt i lagmannsretten

En av årsakene til få domfellelser i voldtektssaker kan tilskrives en økning i anmeldelser hvor gjerningsmannen er en bekjent, venn eller partner (Hennum, 2004; NOU 2008:4; Vigrestad, 2004). Voldtekt, og særdeles bekjentskapsvoldtekt, er preget av lav bevisstyrke. Det er tre hovedgrupper bevismaterial som juryer i straffesaker skal vurdere: forklaringer, tekniske bevis (DNA, fingeravtrykk, osv.) og eventuelle dokumentbevis. I voldtektssaker er det sjeldent vitner og i mange saker er partene enige i at samleiet har funnet sted, men uenige om hvorvidt samleiet var frivillig. I slike tilfeller er tekniske bevis som fingeravtrykk og DNA ubrukelige fordi gjerningsmannen tilstår både å ha vært på åstedet og vedkjenner samleiet. Hvorvidt en siktet tiltales og hvorvidt en tiltalt dømmes beror i stor grad på hvilken part som fremstår mest troverdig (Bollingmo, Wessel, Eilertsen & Magnussen, 2008; Hennum, 2004; NOU 2008:4; Kaufmann, Drevland, Wessel, Overskeid & Magnussen, 2003; Kolsrud, 2006; Vigrestad, 2004; Wessel, Drevland, Eilertsen & Magnussen, 2006). Imidlertid er det en rekke irrelevante faktorer som påvirker hvordan vi vurderer troverdighet. Disse faktorene kan i mange tilfeller kan lede til feilslutninger som i en juridisk kontekst i verste fall kan føre til svekket rettssikkerhet (Magnussen, 2004; Riksadvokaten, 2007; NOU 2008:4). Hvordan kan det ha seg at et betydelig større antall tiltalte frikjennes når juryer i lagmannsretten avgjør skyldspørsmålet?

Tingretten er det laveste nivå i det norske domstolssystemet og første instans i behandlingen av både straffesaker og sivile saker (Borgarting lagmannsrett, 2002). Tingretten ledes av en sorenskriver. I straffesaker avgjøres sakene av en fagdommer og to lekdommere. Saker som ikke ankes til lagmannsretten avgjøres endelig i tingretten. Lagmannsretten er andre instans som skal behandle saken på nytt og foreta en vurdering uavhengig av tingrettens avgjørelse (Borgarting lagmannsrett, 2002). Dersom det ankes over tingrettens avgjørelse av skyldspørsmålet i saker der strafferammen er over seks års fengsel (drapssaker, alvorlige ran, narkotika- og seksualforbrytelser), settes retten av en jury, eller lagrette. Juryen består av ti lekfolk, så vidt mulig fem menn og fem kvinner. I lagmannsretten tar juryen kun stilling til skyldspørsmålet. Det krever flere enn seks stemmer for en domfellelse. Dommeren rettsbelærer juryen før medlemmene skal diskutere skyldspørsmålet. Belæringen er en gjennomgang av bevis, rettsregler- og setninger som juryen skal ta hensyn til i den konkrete saken. Juryen skal ikke begrunne sin avgjørelse (Borgarting lagmannsrett, 2002). En relevant innvending til denne ordningen er at så lenge avgjørelsene ikke begrunnes er det umulig å vite

om jurymedlemmene har tilstrekkelig forståelse for rettsreglene og vurderingen av bevisene som ligger til grunn (Kuhn, Weinstock & Flaton, 1994). Dette støttes av Reifam, Gusicks og Ellesworth (1992) som rapporterer at jurymedlemmer ofte misforstår instruksjonene de får under rettssaker. Rose og Ogloff (2001) antyder at misforståelsene ofte dreier seg om kritiske aspekter ved rettsreglene. Et eksempel er hva som definerer terskelen for rimelig tvil. Det er en bekymringsverdig stor variasjon i hvor sikre jurymedlemmer er på at tiltalte er skyldig i forhold til om de stemmer for å dømme vedkommende. Det er en vanlig misforståelse at tiltalte skal dømmes i situasjoner hvor det står likt mellom skyldig og uskyldig, i stedet for at tvilen skal komme tiltalte til gode. En stor andel jurymedlemmer tror også at det er tiltaltes ansvar å bevise sin uskyld, i stedet for at det er rettens ansvar å bevise tiltaltes skyld. Disse forskerne rapporterer også at en overvekt av jurymedlemmer tror at indisier ikke skal vektlegges (Rose & Ogloff, 2001). Dette er svært kritiske aspekter ved juryens funksjon og rettssikkerhet. En begrunnelse av juryens kjennelse vil kunne bidra til å belyse og forbedre disse aspektene.

Juryordningen bygger på prinsippet om at lekfolk skal dømme likemenn for å forebygge rettslige overgrep fra staten (Borgarting lagmannsrett, 2002). Jurymedlemmer velges av kommunestyrene hvert fjerde år og trekkes blant kvinner og menn som har stemmerett ved kommunevalg. Det er ingen formelle krav til kompetanse eller utdanning, men det anbefales at utvalget består av "folk som på grunn av sin rettsindighet, dyktighet og selvstendighet anses for særlig skikket til vervet" (Borgarting lagmannsrett, 2002, s. 22). Dette betyr at jurymedlemmer generelt ikke har noen juridisk utdanning eller ekspertise på formell beslutningstaking (Weinstock & Cronin, 2003). Juridisk beslutningstaking krever en god forståelse av hvordan ulike rettsregler og domsavsigelser defineres. Jurymedlemmer må kunne evaluere bevisstillingen på en adekvat og dekkende måte, samt fremstille argumenter både for og i mot alternative forklaringer og kjennelser. Det kan imidlertid tyde på at uformell argumentasjon ligger til grunn for jurymedlemmers beslutninger. Jurymedlemmer varierer i analytisk anliggende og har ulik oppfatning av hva som er tilstrekkelig bevisbyrde. Sammensetningen av juryen er ny i hver rettssak slik at det ikke eksisterer etablerte prosedyrer for beslutningstaking i gruppen (Weinstock & Cronin, 2003). Disse funnene støttes av tidligere forskning. Kuhn og kollegaer (1994) rapporterer også at jurymedlemmer varierer i argumentasjonsevne og tendensen til å velge fellende dom eller frikjennelse. Det er store forskjeller i hvor sikre medlemmene er på at de har truffet riktig avgjørelse. Resultatene fra denne undersøkelsen antyder at medlemmenes presisjon i dekning av saksmaterialet ikke alltid sammenfaller med hvor sikre medlemmene er på at avgjørelsen de har fattet er riktig. På

denne måten er det store individuelle forskjeller i terskler for domfellelse og frifinnelse. Disse forskerne konkluderer med at jurymedlemmer tenderer til å lande på første og beste løsning uten å gi tilstrekkelig vurdering av alternative forklaringer eller sprikende bevis (Kuhn et al., 1994).

Det er også eksempler fra norsk rettspraksis som gir støtte for at jurymedlemmer ikke foretar tilstrekkelig gode, objektive vurderinger (Riksadvokaten, 2007). Riksadvokat Tor-Aksel Busch har tatt til orde for å avskaffe juryordningen i norsk lagmannsrett (Aftenposten, 19. august, 2008). Han mener at antall voldtektsmenn som dømmes vil stige betraktelig dersom lagmannsretten avskaffer juryordningen. Busch truer med å ”heve terskelen for å ta ut tiltalte i voldtektssaker dersom ikke juryen erstattes med en meddomsrett” (Aftenposten, 19. august, 2008, s. 7). Busch har fått støtte fra flere juridiske hold som hevder at juryordningen svekker rettssikkerheten for ofrene (Hansen, Vabheim & Ruud, Dagbladet 03.juli 2007). Journalist Ola-Bye Rise har vært jurymedlem i flere saker og sier ”At lekfolk skal vurdere bevisene i saken - og avgjøre skyldspørsmålet - er i prinsippet en bra tanke, men jeg reagerer på sammensetningen av juryene jeg har vært med i. Jeg har sittet i juryer der jeg har sett tegn på fordømmende holdninger mot for eksempel fornærmede i voldtektssaker” (Hansen et al., Dagbladet 03. juli 2007). Han fremholder videre at ”Når det gjelder voldtektssaker, opplever jeg at juryen ofte har en slagside som kan bli litt fordømmende og konservativ. Den høye frifinnelsesprosenten er trukket frem i debatten, og jeg tror den kan spores tilbake til juryens sammensetning som består av feilfrie, godt voksne mennesker med et litt for konservativt grunnsyn på de fleste forholdene i livet” (Hansen et al., Dagbladet 03. juli 2007).

Tidligere lagdommer Lars-Johan Nygard har gjennomgått seks voldtektssaker hvor tiltalte ble dømt i tingretten med gode premisser, men frikjent i lagmannsretten (Riksadvokaten, 2007). I en av disse sakene fant tingretten tiltalte skyldig i voldtekt, og fastslo i tillegg at vedkommende ved to anledninger slo og holdt fornærmede nede, låste døren, og truet med kniv (Kolsrud, 2007). Lagmannsretten frikjente mannen under påstand om rimelig tvil, men dømte han for trusler og vold. I en av de andre sakene forgrep tiltalte seg på en sovende, kvinnelig festdeltager som våknet under overgrepet. Mannen ble frikjent i lagmannsretten til tross for at kvinnen ble tilkjent oppreisning fordi juryen mente forklaringen hennes hadde sannsynlighetsovervekt, og at mannen tydelig hadde invadert henne på en krenkende og skremmende måte (Kolsrud, 2007).

Nygards funn ble presentert av Riksadvokatens voldtektsutvalg i Riksadvokatens første rapport i 2007. Han analyserte samtaletemaene blant jurymedlemmer etter at bevisførselen var avsluttet og juryen skulle forhandle skyldspørsmålet. I hver sak ble enten

juryformannen eller et jurymedlem intervjuet om deres forståelse av rettsreglene, rettsbelæringen, bevisene som var fremlagt i hovedforhandlingene og diskusjonene i juryen. I gjennomgangen av disse sakene konkluderer Nygard med at juryen kun vurderer fragmenter av bevisene og svikter i å gi en tilstrekkelig og helhetlig vurdering av bevisene. Mer oppsiktsvekkende er hvordan jurymedlemmene åpenbart uttrykker fordommer ovenfor ofrene og legger til grunn myter og stereotypiske oppfatninger av dem i sine vurderinger (Riksadvokaten, 2007). Undersøkelsen viser blant annet at flere av jurymedlemmene forhåndsdommer ofrene. De beskriver blant annet et offer som ble voldtatt på et nachspielet på følgende måte: ”Pene piker gjør ikke sånt” og ”En ordentlig jente blir ikke igjen slik”. Andre eksempler på tilsvarende uttalelser i disse sakene er: ”Den tøyta der visste hva hun gikk til” og ”Hun måtte jo forstå det da hun lettet på rumpa for at han skulle få av trusa” (Riksadvokaten, 2007, s. 59). Ofrenes festing og livsførsel generelt ble også drøftet. Det Videre fremkommer videre forutinntatt sympati for gjerningsmannen i flere av tilfellene: ”Synd å måtte dømme slike gutter”, ”... også den kjekke gutten som får livet sitt ødelagt hvis han dømmes” (Riksadvokaten, 2007, s. 59). Det er også eksempler på at åpenbare rasistiske holdninger kan legge føringer på utfallet. Et jurymedlem uttaler at det hadde vært så mye enklere å dømme tiltalte dersom han hadde vært utlending. Det er verdt å merke seg at kvinnelige jurymedlemmer står for flesteparten av disse utsagnene (Riksadvokaten, 2007). Et bekymring funn fra denne undersøkelsen er også at flere av jurymedlemmene ikke husker innledningen i hovedforhandlingene der det skisseres sentrale bevistema for saken. I tillegg har samtlige jurymedlemmer gjort seg opp en mening om skyldspørsmålet før juryens drøfting finner sted (Riksadvokaten, 2007). I følge Borgarting lagmannsrett ”må jurymedlemmer følge nøye med i rettsforhandlingene, og de har alltid plikt til etter beste evne å dømme etter gjeldende lov og på grunnlag av bevisene i saken”, samt ”gi en høytidelig forsikring i retten før de gjør tjeneste” (Borgarting lagmannsrett, 2002, s 21). Hvordan kan det da gå så galt?

1. 2 Beslutningstaking og stereotyper

Mennesker utsettes daglig for store mengder av komplekse inntrykk, stimuli og informasjon. For å håndtere den mentale belastningen det er å prosessere, tolke og resonnerer rundt det vi møter hver dag, bruker vi en rekke kognitive strategier for redusere den mentale arbeidsmengden (Tversky & Kahneman, 1974). Vi fokuserer og ignorerer stimuli ved hjelp av

oppmerksomhetsfunksjoner. Hukommelsesstrukturer lagrer og henter tilbake informasjon slik at vi kan trekke veksler på tidligere erfaringer og vi tar mentale ”snarveier” for å effektivisere og redusere ressurskravene i prosesseringen. Vi er ofte nødt til å ta beslutninger på bakgrunn av begrenset informasjon eller i usikre situasjoner, som for eksempel når dommere eller juryer vurderer hvorvidt en tiltalt er skyldig eller ei. Slike beslutninger foretas ved at vi må beregne en subjektiv sannsynlighet for hendelsen. Vi begrunner antakelsene våre med hva vi tror og hva vi tror er forankret i våre sannsynlighetsvurderinger for at noe har inntruffet. Vi anvender mentale ”tommelfinger regler” eller heuristikker i sannsynlighetsberegning og prediksjon, for å forenkle kompleks beslutningstaking. Heuristikker er nødvendige og nyttige strategier i mental prosessering, men leder også til at vi ofte gjør systematiske feil som i verste fall kan ende i alvorlige feilslutninger (Brown, 2000; Plous, 1993; Magnussen, 2004; Tversky og Kahneman, 1974). En viktig heuristikk som vi bruker i sosial kognitiv persepsjon, evaluering og beslutningstaking er sosiale stereotypier (Brown, 2000). Som vi straks skal se har flere forskere dokumentert at sosiale stereotypier er en viktig påvirkningskraft, også i juridisk beslutningstaking. Men først, hva er stereotypier er og hvordan fungerer de?

Stereotypier kan forstås som en rekke kategoriske og kulturelt betingede antakelser om egenskaper, adferd og andre karakteristika som vi tilskriver de fleste eller alle mennesker som tilhører en gjeldende gruppe (Brown, 2000). Stereotypier fungerer som kognitive skjemaer som vi trekker frem når vi tenker på ulike grupper eller medlemmer av ulike gruppe. Disse skjemaene anvender vi både bevisst og ubevisst (Brown, 2000). For eksempel har vi mentale forestillinger og forventninger til hvordan ”polske håndverkere” og ”muslimske kvinner” ser ut og oppfører seg basert på bilder fra media, myter eller tidligere erfaringer med personer tilhørende disse sosiale gruppene. Den polske, underbetalte maleren drikker alt for mye kaffe, røyker og bor sammen med minst ti kollegaer i et kott. Muslimske kvinner går med hodeplagg og bor sammen med hele svigerfamilien i sitt arrangerte ekteskap.

Det er likevel variasjon i hvor kompleks en stereotypi er. Det kan være uenighet om både antall og hvilke attributter som faller inn under en stereotypi (Triandis, 1994). Det er også stor variasjon i hvor abstrakte eller konkrete karakteristikkene er og hvorvidt attributtene ansees som negative eller positive (Triandis, 1994). Stereotypier gir rask tilgang til informasjon om personer vi møter og gir et overfladisk grunnlag for å trekke slutninger om dem. Stereotypier legger føringer på hva vi legger merke til, fokuserer på og husker. På denne måten bidrar stereotypier til å skape forventninger, bekrefte antakelsene vi allerede har og legitimere ideene våre (Brown, 2000). For eksempel kan det tenke seg at stereotypiske forventninger til muslimske kvinner i Norge er at de går med hijab (muslimsk hodeplagg/sjal)

og bor hjemme frem til de gifter seg med en mann foreldrene har plukket ut. Til sammenligning har vi kanskje den typisk norske kvinnen med flagrende, blondt hår som flytter hjemmefra sent i tenårene og gifter seg med den hun velger selv. En slik stereotypi kan i mange tilfeller reflektere en reell gruppeforskjell, slik at denne snarveien kan være en korrekt antakelse om en konkret person. På samme tid vil det være nok av eksempler på muslimske jenter i Norge som ikke bærer hijab, som flytter hjemmefra som 18-åring og som gifter seg med sin utkårede kjærlighet. Slik vil det alltid vil være individer i gruppen som ikke passer med stereotypien. I disse tilfellene kan stereotypier medføre feilslutninger og til og med kunne legge grunnlag for fordommer og diskriminering (Brown, 2000).

Diskriminering er ofte forankret i manglende samsvar mellom virkeligheten og stereotypiske antakelser, der gruppeforskjeller som ikke eksisterer danner grunnlag for fordomsfulle holdninger og handlinger (Brown, 2000). Et stygt eksempel på dette er såkalt vitenskapelig rasisme. Kontroversielle analyser av forskning på menneskets intelligens og rase brukes som indikasjon på noen raser er intelligensmessig overlegne i forhold til andre (Hernstein & Murray, 1994). I tillegg er det slik at de som behandles stereotypisk ofte reagerer på en måte som paradoksalt nok forsterker stereotypen som i utgangspunktet lokket frem deres reaksjon. (Brown, 2000). Stereotypien bli på denne måten selvoppfyllende (Plous, 1993). Dette kan skje både bevisst (Steele & Aronson, 1995) og ubevisst (Brown, 2000; Chen & Bargh, 1997) for de som utsettes for stereotypiske holdninger og for de som fremsetter de. Imidlertid er det et aspekt ved sosial interaksjon som kan ha betydning for bruken av stereotypier er lengden på interaksjonen (Kunda, Davies, Adams og Spencer, 2002). Vi veksler et blikk med en fremmed mann på t-banen eller skravler med en venn på en kafé i flere timer. Noen ganger er det hele over på noen få sekunder, andre ganger varer den sosiale interaksjonen betydelig lenger. Varigheten av en sosial interaksjon gir mulighet til å moderere stereotypier ved at annen informasjon gjøres tilgjengelig og blir relevant. På denne måten kan nær interaksjon over tid svekke stereotypisk tenkning (Kunda et al., 2002). Som vi nå skal se, har stereotypiers påvirkning på juridiske aktører funksjon vært gjenstand for mye oppmerksomhet. Eksemplene vil i hovedsak rettes mot juryer og voldtektssaker da dette er mest relevant i denne sammenheng.

1. 3 Stereotypier om voldtekt, ofre og overgripere i juridisk beslutningstaking

En rekke studier har vist at irrelevante sosiale stereotypier har en effekt på rasjonell beslutningstaking og at faktorer utover juridisk relevans påvirker juryens vurdering av skyld og troverdighet (Chia, Castellow, Chuang & Cheng, 1993; ForsterLee, ForsterLee, Horowitz & King, 1981; Kaufmann et al., 2003; Salekin, Ogloff, McFarland, & Rogers, 1995; Ruva & Bryant, 2004; Sigall & Ostrove, 1975; Sims, Noel & Maisto, 2007; Vrij, 1997). Noen slike faktorer er stereotypier om utseende, bekledning, bakgrunn og adferd.

Forskning indikerer at vi bruker utseende som en sosial stereotypi. Attraktive personer tillegges en rekke sosialt ønskelige egenskaper. For eksempel likes de bedre, regnes for å være smartere, mer kompetente, vennlige og utadvendte enn mindre attraktive mennesker (Sigall & Ostrove, 1975; Plous, 1993). Forsøk med simulerte juryer tyder på at utseende påvirker jurymedlemmers vurdering av skyld, troverdighet og straffeutmåling på ulike måter. Sigall og Ostrove (1975) rapporterer at attraktive forbrytere dømmes mildere enn mindre attraktive forbrytere dersom lovbruddet ikke er relatert av utseende. Dersom tiltalte har utnyttet utseende, for eksempel ved å svindle penger ved å spille på utseende, straffes de strengere (Sigall & Ostrove, 1975). Andre studier støtter disse funnene (Chia et al., 1993; Lieberman, 2002). Ryckman (1983) hevder at stereotypier om utseende gir utslag også i voldtektssaker. Resultater fra denne forskerens undersøkelser tyder på at forsøkspersoner både har mer sympati for attraktive ofre og legger de mindre ansvar for hendelsen, sammenlignet med ofre som er mindre attraktive (Ryckman, 1983).

Det er også evidens for at bekledning påvirker vurderinger av troverdighet. Vrij (1997) rapporterer at mørke klær gir et mer skyldig eller negativt inntrykk enn lyse klær. Resultater fra denne undersøkelsen indikerer at en tiltalt med mørk bekledning gir et mer aggressivt inntrykk, irriterer forsøkspersoner mer og fremstår mer skyldig. Det negative inntrykket forsterkes ytterligere i situasjoner som fremmer aggressivitet, konkurranse eller konfrontasjon (Vrij, 1997), som for eksempel i en rettssal.

Så fremt utseende gjelder viser annen forskning at etnisk bakgrunn også kan påvirke juridisk beslutningstaking. Australske forskere testet simulerte juryer i en fiktiv drapssak. De hevder at hvite drapstiltalte dømmes mildere enn aboriginske (australske urinnvånere) (ForsterLee et al., 1981). Disse funnene støttes av Bornstein (1999) som rapporterer at hvite forsøkspersoner i simulerte juryer dømmer svarte tiltalte oftere skyldig enn hvite tiltalte. Det

motsatte gjelder for svarte forsøkspersoner. De dømmer hvite gjerningsmenn oftere skyldig enn svarte gjerningsmenn (Bornstein, 1999).

Ruva og Bryant (2004) undersøkte sammenhengen mellom alder, språklig fremstillingsevne og aktors spørsmålsform (åpne eller lukkede spørsmål) i forhold til vurdering av vitners troverdighet og rettssakens utfall. Simulerte juryer vurderte utskrifter fra vitneavhør i en fiktiv drapssak. Vitnene var enten 6, 10 eller 22 år gamle. I forhold til aktors spørsmålsform indikerer resultatene at lukket spørsmålsform påvirket noen av vitnenes troverdighet. Seksåringer som er i stand til å redegjøre for seg narrativt når de blir stilt åpne spørsmål vurderes som modne og mer troverdig sammenlignet med voksne vitners tilsvarende forklaring. Forskerne forklarer disse funnene ved at vi har forventninger og antakelser om barn og voksnes språknivå og fremstillingsevne. Dersom barn overgår voksnes forventninger, øker troverdigheten deres. Dersom voksne vitner fremstår under aldersadekvat nivå, svekkes deres troverdighet. Ruva og Bryant (2004) fremholder videre at jo mer tydelig og selvsikker fremstilling vitnene gir, jo mer troverdige fremstår de på tvers av alle aldersgrupper. Imidlertid er det ikke alltid samsvar mellom hvor sikre vitner er og hvor korrekt fremstillingen deres er rent objektivt, selv om de oppfattes som mer sannferdige og presise når de har en sikker fremtreden (Magnussen, 2004; Whitley & Greenberg, 1986). Dette også gjelder prospektive jurymedlemmer (Kuhn et al., 1994). Denne forskningen antyder at lekfolk og simulerte juryer påvirkes av irrelevante stereotypier som vitners utseende, bekledning, etnisitet, alder og fremstillingsevne når de vurderer skyld og troverdighet. Vi lager antakelser, forventninger og prediksjoner ut fra hvordan folk ser ut.

Det er imidlertid mye som tyder på at hvordan vi oppfører oss, eller burde oppføre oss, legger føringer på hvordan vi oppfattes. En rekke studier viser at ansvarsfordelingen mellom offer og gjerningsmann i kriminalsaker påvirkes av irrelevante faktorer. Hvor mye kan ofret takke seg selv og hvor ansvarlig er gjerningsmannen? Sims med kollegaer (2007) undersøkte sammenhengen mellom hvordan forsøkspersoner fordeler ansvar for voldtekt i forhold til offerets alkoholinntak og motstand offeret yter mot gjerningsmannen. Resultater fra denne undersøkelsen antyder at dersom offeret har drukket alkohol, vurderes hun mer ansvarlig for overgrepet. Det er ingen holdepunkter i dette datamaterialet for at motstand er av betydning for ansvarsfordelingen (Sims et al., 2007). Hammock og Richardson (1997) hevder at relasjonens nærhet i bekjentskapsvoldtekt modererer effekten av alkohol. Disse forskerne rapporterer at et edru offer generelt sett fremstår mer troverdig, klandres mindre og får gjerningsmannen oftere dømt enn et beruset offer. Dersom gjerningsmannen er ukjent klandres offeret mer for voldtekten dersom hun er beruset. Imidlertid snur dette mønsteret når

gjerningsmannen er en bekjent, særlig i tilfeller der det tidligere har eksistert et romantisk forhold. Disse forskerne konkluderer med at overgriperens skyld øker i bekjentskapsvoldtekt fordi overgriperen misbruker tilliten i relasjonen ved å forgripe seg på et beruset offer (Hammock & Richardson, 1997). Wenger og Bornstein (2006) lykkes ikke i å replikere disse resultatene. De fant i likhet med Sims og kollegaer (2007) og Hammock og Richardson (1997) at alkohol generelt gir offeret mindre medhold og mer ansvar for hendelsen uavhengig av nærheten i relasjonen.

Tilsvarende funn rapporteres også fra i norsk rettspraksis. Vigrestad (2004) har gjort en kvalitativ analyse av behandlingen av åtte voldtekts ofre i det norske rettssystemet. Ofrene rapporterer gjennomgående at forsvarsadvokatene aktivt bidrar til å bygge opp under stereotypiske fordommer. Alle ofrene i denne studien beskriver at de ble inngående spurt om både generelle alkoholvaner og om alkoholinntak både rett før og i tiden etter voldtekt. Et av ofrenes alkoholvaner ble omstendelig behandlet i retten på tross av at hun var edru den dagen voldtekt skjedde. Ofrene rapporterer også at de måtte redegjøre for sitt generelle seksualliv, inklusivt totalt antall seksualpartnere de har hatt, hvor mye de går ut på byen og hva de har på seg når de går ut. Et av de ofrene som ble voldtatt av en bekjent sier at ”forsvareren forsøkte å fremstille meg som en billig tøs” (Vigrestad 2004, s. 102). Det er paradoksalt at forsvarsadvokater bruker tiltaltes alkoholinntak som et formildende argument og ikke en ansvarliggjørende faktor slik de gjør ovenfor offeret (Vigrestad, 2004). Det er også holdepunkter for å hevde at voldtekts ofre oftere stigmatiseres og ansvarliggjøres for ugjerningen sammenlignet med ofre for andre kriminelle handlinger.

Brems og Wagner (1994) sammenlignet ansvarsfordelingen mellom ofre og overgripere i voldtekt og tyveri. Resultater fra denne studien tyder på at for voldtekt avhenger denne fordelingen av forsøkspersoners holdninger til kvinner og omstendigheten rundt voldtekt. Forsøkspersoner med mer feministiske holdninger tilskriver offeret mindre ansvar for situasjonen enn forsøkspersoner med et mer tradisjonelt kjønnsperspektiv. Jo mer tvetydig og uklar konteksten rundt voldtekt er, jo mer ansvar for situasjonen tilskrives offeret. Dette gjelder imidlertid attribusjon av ansvar for situasjon og ikke skyld i ugjerningen. Uansett holdninger attribuerer forsøkspersoner generelt mer ansvar til ofrene for voldtekt enn de gjør for tyveriofre (Brems & Wagner, 1994). Det er imidlertid grunnlag for å hevde at kulturelle variasjoner i holdninger til kvinner kan moderere disse funnene.

Yamawaki og Tschanz (2005) undersøkte kulturforskjeller i forståelsen av voldtekt og ansvar, og peker på tradisjonell kjønnsrolleforståelse som en relevant faktor. De har trukket utvalg i Japan og USA for å representere forskjeller i holdninger. Disse forskerne hevder i

likhet med Brems og Wagner (1994) at forsøkspersoner med tradisjonelle holdninger til kvinner i større grad attribuerer ansvar til ofret, ”unnskylder” overgriper og underspiller betydningen av voldtekten. Det tyder imidlertid på at begge kulturene klandrer ofre for bekjentskapsvoldtekt i langt større grad enn overfallsvoldtekt, og at hendelsens alvor i disse tilfellene minimeres (Yamawaki & Tschanz, 2005).

Dette er viktige funn fordi negative sosiale reaksjoner øker ofrenes sårbarhet for langvarig psykologisk stress og forlenger rekonvalesens etter voldtekt. Dette støttes av annen klinisk forskning (Axelsen, 2006; Dahl, 2005). Det er ut fra diskusjonen over grunnlag for å anta at holdninger til kvinner er betydningsfulle for hvilken grad offeret klandres for ugjerningen (Brems & Wagner, 1994; Yamawaki & Tschanz, 2005). Det er også forskning som hevder at forsøkspersoners, beslutningstakers og eventuelle jurymedlemmers eget kjønn kan være relevant for den samme problemstillingen.

Gerber, Cronin & Steigman (2004) rapporterer at menn i langt større grad enn kvinner, attribuerer signifikant mer ansvar for at voldtekten har skjedd til voldtektsofferet. Menn har i tillegg mindre negative holdninger til gjerningsmannen. Forskerne poengterer at de fleste ofre i voldtektssaker er kvinner samtidig som majoriteten av overgriperne er menn. På denne måten kan ikke offer og overgriper rollene skilles fra kjønnsroller. Disse forskerne varierte offer og overgriper rollene med kjønn. Resultatene indikerer at det er rollene og ikke kjønn som er avgjørende for ansvaret, og ikke kjønn. Mannlige forsøkspersoner tilskriver mindre ansvar til overgriper enn de kvinnelige deltakerne, uavhengig av overgripers kjønn. Disse forskerne antyder at en mulig forklaring kan være at det er den stereotypiske forventningen om at menn identifiserer seg med den mektigste part, på tross av at makten her ligger hos en seksualforbryter. Kvinner beskytter seg selv som et potensielt offer ved å tilskrive overgriperen mer ansvar (Gerber et al., 2004). Elklit (2002) rapporterer at kvinner tenderer til å vise mer positive holdninger til ofre enn menn. Bornstein (1999) hevder at kvinnelige jurymedlemmer dømmer voldtektsmenn oftere skyldig enn mannlige jurymedlemmer, men rapporterer ikke kjønnsforskjell i drapssaker. Andre forskere mener at disse forskjellene forsvinner i kulturer der kjønnsmessige likestilling er sentralt (Kovera, 2002). I motsetning så vi innledningsvis at kvinnelige jurymedlemmer i norsk lagmannsrett i noen tilfeller fremstår svært fordomsfulle ovenfor ofrene, og ofte i langt større grad enn mannlige jurymedlemmer (Riksadvokaten, 2007; Kolsrud, 2007). Det kan likevel tenkes at fordømmende holdninger til voldtektsofre kan fungere som en forsvarsmekanisme ved at kvinner får muligheten til å distansere seg selv fra offer-rollen og trøste seg med at ”det skjer ikke meg” (Gerber et al.,

2004). Med andre ord er det sprikende funn i forskningen som ser på betydningen av beslutningstakeres kjønn for vurderinger av skyld og ansvar i voldtektssaker.

En rekke forskning har sett på hvordan ulike faktorer påvirker rasjonell beslutningstaking og knyttet dette til juridiske vurderinger og beslutninger. Stereotypier knyttet til utseende, påkledning, rase, og irrelevant har vist seg å påvirke vurderingen av vitners skyld og troverdighet. Det tyder også på at både holdninger til kvinner og muligens beslutningstakerens kjønn er av relevans når offeret og tiltaltes ansvar for ugjerningen vurderes. Det er også lite i denne litteraturen som peker i retning av at forsøkspersonene er klar over at de påvirkes av slike faktorer. Tvert om later det til at deltagerne tror at vurderingen de gjør er basert på et objektivt grunnlag (Wessel et al., under trykking). Slik det ble skissert innledningsvis finnes det eksempler fra norsk rettspraksis hvor voldtektstiltalte dømmes med solide premisser i tingretten og frikjennes av juryer i lagmannsretten. Intervjuer med juryformann eller jurymedlemmer avslører at medlemmene preges av forutinntatte standpunkter, holdninger og fordommer (Riksadvokaten, 2007; Kolsrud, 2006). En annen faktor har fått økende oppmerksomhet og som er hovedfokus for denne undersøkelsen, er hvordan emosjonalitet kan gi utslag i stereotypisk påvirkning. I hvilken grad påvirkes juridiske vurderinger av fornærmedes og tiltaltes emosjonelle uttrykk?

1.4 Emosjonelle uttrykk

I 1872 publiserte Darwin "The Expressions of Emotions in Man and Animals" hvor han hevder at alle mennesker forankres i evolusjonsmessig utvikling, og at vi instinktivt viser og oppfatter et grunnleggende sett av emosjonelle uttrykk (Darwin, 1872). Nyere forskning støtter disse tidlige påstandene om at det eksisterer universelle emosjonelle uttrykk som uttrykkes og gjenkjennes svært presist på tvers av alder, kjønn, rase og kultur (Ekman & Friesen, 1971). Emosjonelle uttrykk brukes som informative indikatorer på våre indre sinnstilstander, og anvendes i forståelse og prediksjon av menneskelig adferd i dagliglivet. For eksempel er det for en rekke psykiske lidelser inkludert spesifikke kriterier som omhandler emosjonelle uttrykk. Manglende adekvate emosjonelle uttrykk er for eksempel et av de diagnostiske kriteriene for schizofrenispekterlidelser i henhold til ICD-10 og DSM-IV. Dette støtter en normativ forståelsesramme for emosjonell adferd som også reflekteres i forskningslitteraturen (Kupperbusch, Matsumoto, Kooken, Loewinger, Uchida & Wilson-Cohn, 1999; Rose, Nadler & Clark, 2006). Det finnes imidlertid kulturspesifikke regler eller normer for å uttrykke emosjoner (Ekman & Friesen, 1971). Hvilket emosjonelt uttrykk som

oppfattes som passende i en gitt situasjon, med en bestemt sender og mottaker, deles av medlemmer innen samme kultur. Dette kan likevel variere på tvers av andre kulturer (Ekman & Friesen, 1971). For eksempel identifiseres et trist ansiktssuttrykk presist i de fleste kulturer, mens det er betydelige variasjoner i hvordan for eksempel sorg uttrykkes i det offentlige rom i Norge og i Afghanistan. Bilder fra media viser ofte begravelser fra Midt-Østen hvor kisten bæres offentlig gjennom gatene av gråtende og åpenbart sorgende pårørende. Begravelser i Norge foregår bak lukkede dører, hvor sorg er en mer privat og stille affære. En som høylytt skriker og bærer seg i en norsk begravelse vil med riktighet kunne identifiseres som sorgende, men adferden vil etter all sannsynlighet anses som avvikende.

Oppfatninger om emosjonelle uttrykk gjør seg også gjeldende i profesjonelle institusjoner som det juridiske system. En rekke forskning rapporterer resultater som indikerer at emosjonelle uttrykk hos både fornærmede og tiltalte kan påvirke beslutningstaking knyttet til spørsmål om skyld (Salekin et al., 1995), straffeutmåling (Tsoudis, & Smith-Lovin, 1998) og troverdighet (Heath, Grannemann & Peacock, 2004; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). Til tross for at emosjoner har en betydelig effekt på viktige juridiske avgjørelser, har emosjoner på mange måter en paradoksal plass i lovverket (Bornstein & Wiener, 2006). Vi skal kort skissere noen sentrale punkter om forholdet.

1.4.1 Emosjoner og loven

På samme tid som loven tar hensyn til og integrerer betydningen av emosjoner, er det også et betydelig og muligens umulig skille mellom lov og emosjon (Bornstein & Wiener, 2006). For eksempel skilles det mellom overlagt drap og drap begått i affekt, hvor affekt fungerer som en formildende faktor i straffeutmåling. Videre vektlegges "tort og svie" i erstatningsrett, der ofrene forteller om den emosjonelle belastningen den aktuelle hendelsen har påført dem. På samme tid kreves det at rettens aktører skiller fornuft og følelser og foretar rasjonelle, faktaorienterte vurderinger og beslutninger. Mye av forskningen er forankret i det kognitiv psykologiske fagfeltet og konsentreres rundt beslutningstakingsprosesser og påvirkningsfaktorer. I det juridiske systemet er det en rekke bedømmelser og vurderinger som påvirkes av emosjoner. Vurdering av bevis, fornærmet og tiltaltes skyld, ansvar for hendelsen, troverdighet og offerets lidelsestrykk er noen av forholdene som påvirkes av emosjoner (Bornstein & Wiener, 2006). Det er også mulig at juridiske aktørers egne emosjonelle

reaksjoner kan påvirke disse forholdene (Bodenhausen, Sheppard & Kramer, 1994; Bodenhausen, Gabriel & Lineberger, 2000).

1.4.2 Emosjonelle uttrykk og vurdering av troverdighet og skyld

Når et voldtektsoffer vitner i retten er det vanlig at vitnet redegjør for den emosjonelle belastningen av voldtekten (Greene, 2004). Rose et al. (2006) hevder at fornærmedes emosjonelle uttrykk påvirker hvordan vedkommende oppfattes og vurderes. Disse forskerne rapporterer at ofre for alvorlige kriminelle hendelser får mer sympati dersom de har sterke emosjonelle reaksjoner som samsvarer med forventninger vi har til intensiteten av reaksjonen og ugjerningens alvorlighetsgrad. Videre har de funnet at gjerningsmannen straffes mildere dersom ofrets emosjonelle reaksjon i slike saker er mildere enn forventet (Rose et al, 2006). Disse forskerne konkluderer med at det er samsvaret mellom emosjonenes intensitet og alvoret i hendelsen som er avgjørende. Med andre ord har vi stereotypiske forventninger til hvordan partene i ulike kriminalsaker skal oppføre seg, hvor det emosjonelle uttrykket er av kritisk betydning. Dette støttes av Salekin et al. (1995) som rapporterer at det emosjonelle uttrykket en kvinnelige tiltalt viser, har en signifikant påvirkning på rettssakens utfall. Disse forskerne antyder at tiltalte fremstår mer skyldig dersom det emosjonelle uttrykkets intensitetsnivå bryter med forventningene deltagerne har. Affektflate uttrykk gir det mest skyldige inntrykket. Flere av forsøkspersonene rapporterer at de tolker dette uttrykket som likegyldighet eller manglende anger. Et moderat emosjonelt uttrykk gir det minst skyldige inntrykket (Salekin et al., 1995). De fant ingen signifikante forskjeller i vurderingen av skyld for den mannlige tiltalte med ekstreme eller moderate emosjonelle nivåer. Forskerne foreslår at jurymedlemmer kan synes det er vanskelig å vite hva slags emosjonelle reaksjoner en kan forvente av mannlige tiltalte. En annen forklaring kan være at både ekstreme og moderate emosjonelle reaksjoner kan være like passende (Salekin et al., 1995). En innvending til denne forklaringen er at den mannlige tiltalte i denne undersøkelsen var spilt av kvinne, slik at presentasjon kan tenkes å være noe urealistisk.

Heath et al. (2004) støtter imidlertid de generelle funnene fra denne studien. De rapporterer at tiltalte som viser lave emosjonelle nivåer, oppfattes mer skyldig og mindre troverdig, men at effekten avhenger av sakens bevisstyrke. Disse forskerne konstruerte et tilsvarende eksperiment hvor de varierte sakens bevisstyrke, og fant at effekten forsvant i saker med sterk bevisstyrke. I saker med lav bevisstyrke vurderes tiltalte som mer troverdig,

mindre skyldig og straffes mildere dersom vedkommende fremviser et høyere emosjonelt nivå (Heath et al., 2004). Denne forskningsrekken støtter hypotesen om at vi anvender emosjonelle uttrykk stereotypisk som indikasjon på troverdighet og skyld, der type emosjonelt uttrykk og intensiteten i uttrykket kan ha betydning for troverdighet. Men hva ved det emosjonelle uttrykket er informativt for juridiske beslutninger?

Tsoudis & Smith-Lovin (1998) hevder at tiltaltes og fornærmedes emosjonelle reaksjoner påvirker inntrykket av deres identitet, som i sin tur påvirker forventninger om deres fremtidige adferd. Dette blir også utslagsgivende for juridiske beslutninger. Disse forskerne hevder at tiltaltes angrende eller triste emosjonelle uttrykk kan tolkes som en indirekte unnskyldning ovenfor offeret. En unnskyldning er todelt ved at den på den ene siden erkjenner ofrets lidelse, og på andre siden distanserer tiltaltes identitet som lovbrøyer, og dermed indikerer at den kriminelle adferden er atypisk. Tiltalte med nøytrale emosjonelle uttrykk signaliserer en mer avslappende holdning til sin kriminelle adferd og bekrefter indirekte at adferden er mer typisk for seg. Ut fra dette teoretiske perspektivet predikerer negative emosjoner en mer positiv evaluering av tiltalte, og lavere straffeutmålinger. Dette kan forklares ut fra at straff både fungerer som kompensasjon ovenfor offeret, og som forebygging av nye lovbrudd. I det kriminelle handlinger oppfattes som atypisk for gjerningsmannen synker sannsynlighet for nye ugjerninger, og et mer sympatisk inntrykk gir forsøkspersoner mindre ønske om å straffe vedkommende (Tsoudis & Smith-Lovin, 1998). På samme måte fungerer ofrenes emosjonelle uttrykk som et uttrykk for deres identitet og adferd. Ofre som viser negative emosjonelle uttrykk, tar avstand fra identiteten som offer ved å vise at de ikke fortjener det som har hendt. På samme måte, vil ofre med nøytrale eller positive uttrykk, bekrefte en negativ identitet, som leder til en mer negativ evaluering av deres identitet og redusert sympati (Tsoudis & Smith-Lovin, 1998).

Ut fra dette kan det tyde på at forsøkspersoner lar seg påvirke av affektive uttrykk når de foretar sosiale bedømmelser av andre. Imidlertid er mindre fokus rettet mot hvordan deltageres egne emosjoner kan påvirke deres dømmekraft. Bodenhausen et al. (1994) rapporterer at negative emosjoner påvirker sosiale vurderinger og beslutninger. Sinte deltagere gir oftere stereotypiske responser i oppgaver på sosial persepsjon. Triste forsøkspersoner skiller seg ikke fra deltagere med nøytralt stemningsleie (Bodenhausen et al., 1994). På bakgrunn av denne studien kan det tyde på at sosial informasjonsprosessering påvirkes av egne emosjonelle opplevelser, så vel som det emosjonelle uttrykket hos de som vurderes. Vi skal nå se nærmere på dette.

En norsk forskergruppe har gjennomført en rekke eksperimenter i et større prosjekt som omhandler hvordan det emosjonelle uttrykket påvirker vurderinger av både fornærmedes troverdighet (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Dahl et al., 2007; Wessel et al., 2006) og tiltaltes troverdighet (Wessel et al., sendt til publikasjon). Det er disse studiene denne undersøkelsen bygger på. Funn fra disse studiene indikerer en generell robust effekt av emosjonelt uttrykk på vurdering av troverdighet. Resultatene støtter Heath og kollegaers (2004) konklusjoner om at vitners troverdighet synker når det emosjonelle uttrykket går fra trist til nøytralt, og fra nøytralt til mer positivt eller tvetydig. Moderate emosjonelle uttrykk øker troverdigheten dersom det emosjonelle uttrykket samsvarer med situasjon (Heath et al., 2004).

Kaufmann et al. (2003) fant at fornærmedes troverdighet ble påvirket av sosiale stereotypier som omhandler normative forventninger til emosjonelle uttrykk. Deltakere fikk lese eller se et videoklipp fra et avhør av en kvinnelig fornærmet i en angivelig voldtektssak. Forsøkspersonene ble ledet til å tro at avhøret var autentisk. Forklaringene var enten sterke, i den forstand at fornærmedes motstand og kamp under voldtekten ble fremhevet, eller mindre sterk, hvor fornærmedes avvisninger ovenfor tiltalte var mer tvetydig. Forklaringenes innhold ble holdt konstant, men variert mellom tre emosjonelle betingelser: trist, nøytral eller mer positiv emosjonell fremstilling. Resultatene fra denne undersøkelsen viste at det var det emosjonelle uttrykket, og ikke innholdet i forklaringen som påvirket fornærmedes troverdighet. Hun ble vurdert som signifikant mer troverdig når hun fremstod trist enn når hun fremstod med et nøytralt eller positiv emosjonell fremstilling (Kaufmann et al., 2003).

For å representere bredden av juridiske aktører i norsk etterforsknings- og rettsvesen, sammenlignet Wessel og kollegaer (2006) norske dommere med lekfolk fra Kaufmann et al. (2003) undersøkelse. Dommerne i denne studien så en av tre videoklipp av fornærmedes sterke forklaring. De samme emosjonelle betingelsene (trist, nøytral og ambivalent) definerte de eksperimentelle betingelsene. I motsetning til lekfolk indikerte disse resultatene at dommere ikke ble påvirket av det emosjonelle uttrykket. De viste også lavere tilbøyelighet for å dømme gjerningsmannen skyldig. Det kan tenkes at erfaring eller ekspertise i denne sammenheng fungerer som en beskyttende faktor for påvirkning av det emosjonelle uttrykket. Bollingmo et al. (2007) undersøkte om politifolk lot seg påvirke av vitners emosjonelle uttrykk i troverdighetsvurderinger. I tråd med Kaufmann et al. (2003) fant forskerne at politifolk på samme måte som lekfolk ble signifikant påvirket av emosjonelt uttrykk når de vurderte vitnets troverdighet. Det var også overraskende at deltagerne fra politiet selv mente

at de var motstandsdyktige for slik påvirkning. Forskerne konkluderte med at påvirkningen skjer ubevisst (Bollingmo et al., 2008).

Dahl et al. (2007) undersøkte hvorvidt effekten av det emosjonelle uttrykk på troverdighetsvurderinger modifiseres av jurydiskusjon. Deltagerne i dette eksperimentet ble satt sammen i små grupper på mellom 5 og 7 jurymedlemmer. I likhet med de to foregående eksperimentene, så deltagerne fornærmedes sterke forklaring i en av de tre emosjonelle betingelsene. Halvparten av deltagerne besvarte et spørreskjema i fellesskap der de diskuterte og forhandlet skyldspørsmålet, for deretter å besvare samme skjema hver for seg. De andre deltagerne fylte ut spørreskjemaet uten å ha drøftet med de andre deltagerne i gruppen. Resultatene fra denne undersøkelsen replikerte korrelasjonene mellom troverdighet, sannsynlighet for skyld og tendens for domfellelse fra tidligere studier, men viste at effekten av det emosjonelle uttrykket ble nøytralisert av jurydrøftningen (Dahl et al., 2007).

Bollingmo et al. (under trykking) undersøkte hvorvidt effekten av det emosjonelle uttrykket på fornærmedes troverdighet kunne modifiseres ved å informere lekfolk om effekten, og advare mot den. En gruppe deltagere fikk villedende informasjon om at emosjonelle uttrykk er valide indikatorer på troverdighet og løgn. Den andre gruppen fikk informasjon og advarsel mot det emosjonelle uttrykket som en irrelevant stereotypisk påvirkning. En kontrollgruppe fikk ingen informasjon. Resultatene viste ingen signifikant modifikasjon av det emosjonelle uttrykket på troverdighet, uavhengig av informasjonen som ble gitt. Dette eksperimentet ga videre støtte for en solid effekt av det emosjonelle uttrykket på troverdighetsvurderinger, og forskerne har fastslått at informasjon om effekten i liten grad modifiserer denne effekten (Bollingmo et al., under trykking).

Effekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighetsvurderinger har også blitt dokumentert på tilsvarende måte for en mannlig tiltalt i samme fiktive sak. Trist emosjonell fremtreden ga uttelling for hvor troverdig han ble vurdert (Wessel et al., sendt til publikasjon). Betingelsene ble manipulert på en liknende måte som i Kaufmann et al. (2003), med variasjoner i innhold og emosjonell fremstilling. Resultatene viste også at deltageres vurdering av tiltaltes troverdighet var avhengig av det emosjonelle uttrykket han viste, og ikke av innholdet i forklaringen. Sammenlignet med resultatene fra Wessel et al. (sendt til publikasjon) ble den tiltalte i alle betingelsene vurdert som mindre troverdig enn fornærmede i den andre eksperimentene. Tiltalte ble vurdert som mest troverdig når han fremstod med et trist emosjonelt uttrykk og minst troverdig når han fremstod med et positivt emosjonelt uttrykk (Wessel et al., sendt til publikasjon).

På bakgrunn av de eksperimentene som er gjort på fornærmedes troverdighet, er det belegg for å hevde at politi og lekfolk påvirkes av emosjonalitet i juridiske beslutninger og vurderinger, mens dommere ikke lar seg villedes (Wessel et al., 2006). En mulig forklaring av disse resultatene er at mennesker anvender det emosjonelle uttrykk stereotypisk, og bruker uttrykket som indikatorer på troverdighet. Det kan tenkes at dommere muligens er flinkere til å vurdere forklaringenes innhold enn å la seg påvirke av faktorer som ikke er valide indikatorer på troverdighet. Høy utdannelse, lang erfaring og ekspertise innen faget kan være faktorer som forklarer hvorfor dommere ikke lar seg påvirke i samme grad (Wessel et al., 2006). Dette støttes av Weinstock og Cronin (2003) som hevder at epistemologisk forståelse forbedrer jurymedlemmers resonneringsevne, og at epistemologisk forståelse korrelerer positivt med utdanningsnivå. Politifolk viser imidlertid ingen beskyttende effekt av erfaring eller ekspertise, og er ikke flinkere enn folk flest i å avsløre løgn og vurdere troverdighet (Bollingmo et al., 2008). Videre har effekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighet vist seg å være stabil over tid (prosjektet har pågått over en tidsramme på over seks år), og på tross av advarsler mot å legge vekt på non-verbal adferd i vurdering av troverdighet og skyld (Bollingmo, et al., under trykking). Imidlertid viser det seg at når forsøkspersoner deltar i jury-simuleringer hvor de diskuterer i mindre grupper, nøytraliseres denne effekten (Dahl et al., 2007). Effekten av det emosjonelle uttrykket manifesterer seg på tilsvarende måte for fornærmede som når lekfolk vurderer troverdigheten av tiltalte (Wessel et al., sendt til publikasjon).

Studiene har i tillegg demonstrert at denne påvirkningen tilsynelatende skjer automatisk (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Dahl et al., 2007; Wessel et al., 2006, Wessel et al., sendt til publikasjon). Selv om deltagerne rapporterer at de vektlegger innholdet i forklaringen fremfor fremstillingen i sine vurderinger, viser de statistiske resultatene at variasjonene i troverdighetsvurderingene kan tilskrives de systematiske manipulasjonene av det emosjonelle uttrykket. Med andre ord tror forsøkspersonene at vurderingene deres er basert på annen informasjon enn hva som tilsynelatende er utslagsgivende. Det er ikke påvist effekter av kjønn i noen av disse studiene. (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Dahl et al., 2007; Wessel et al., 2006, Wessel et al., sent til publikasjon).

Et problematisk aspekt ved fortolkning av emosjonelle uttrykk er at det samme emosjonelle uttrykket kan være uttrykk for forskjellige underliggende tilstander både hos fornærmede og hos tiltalte (Bodenhausen et al., 1994; Tsoudis & Smith-Lovin, 1998, Salekin

et al., 1995; Winkel & Kopplaar, 1991). Voldtektsofres umiddelbare emosjonelle reaksjoner ligner ofte en klassisk kriseopplevelse og omfatter frykt, skam, sinne, avmakt og fortvilelse, og disse posttraumatiske stressreaksjoner kan ofte vedvare over tid (Dahl, 2005). Likevel reagerer ofre forskjellig på traumer. Noen snakker ikke om noe annet, mens andre reagerer ved å bli ”numne” eller dissosiere så fort temaet bringes opp (Jakobsen, 2006; Winkel & Kopplaar, 1991). Mange voldtektsofre strever med depresjoner i etterkant, og behandles medikamentelt med stemningsstabiliserende eller anti-depressiva som endrer ofrets emosjonelle uttrykk, opplevelse, fremstilling av emosjonelt ladede hendelser og personlig fremtoning (Axelsen, 2006).

Winkel og Koppelaar (1991) har undersøkt empirisk de vanligste reaksjonene på kriminelle handlinger, og rapporterer at enten intense emosjonelle uttrykk eller distanserte og numne emosjonelle uttrykk er det som er mest vanlig. Dette bekreftes av den norske forskergruppen som gjennomgikk store mengder opptak av autentiske avhør av voldtektsofre i forkant av konstruksjonen av videoklippene som er brukt i samtlige eksperimenter (Kaufmann et al., 2003). Likevel er det en motstandsdyktig, stereotypisk forventning om at ofre for alvorlig kriminalitet som voldtekt skal fremstå fortvilte og triste i retten (Rose et al., 2006). På samme måte kan en mann som er uskyldig siktet i en voldtektssak reagere ulikt, hvor noen av disse uttrykkene vil sette han i fare for å bli vurdert som mindre troverdig. Nervøsitet grunnet de alvorlige anklagene kan for eksempel komme til uttrykk som smil og latter. Det kan også tenkes at vedkommende opplever anklagene så absurde at han ikke tar de på alvor og omtrent ler det bort. Ut fra dette vil stereotypier om emosjonelle uttrykk som ikke tar høyde for variasjon i betydningen av emosjonelle uttrykk, være for rigide og misvisende i flere tilfeller. Samtidig som det ikke eksisterer forskning som kan bekrefte valide atferdstegn på løgn og troverdighet, vil bruk av slike stereotypier som indikatorer på troverdighet kunne føre til feilaktige slutninger som kan ha alvorlige konsekvenser for den berørte (Magnussen, 2004).

På bakgrunn av de overnevnte studiene fremlegger denne norske forskergruppen evidens for en robust effekt av emosjonelt uttrykk på troverdighetsvurderinger. Imidlertid er det ingen av studiene som inkluderer både fornærmedes og tiltaltes forklaringer. I studiene som har undersøkt fornærmede, ber forskerne deltagerne forestille seg fornærmedes forklaring som del av en autentisk rettssak, hvor de må ta stilling til skyldspørsmålet uten å ha sett eller lest tiltaltes forklaring. På tilsvarende måte er fornærmedes forklaring ikke inkludert i studien der tiltaltes troverdighet og skyld vurderes. Med andre ord, tar forsøkspersonene stilling til skyldspørsmålet i denne saken, uten å ha hørt begge sider, hvor bedømmelsen hviler på

hypotetiske premisser. Resultatene fra disse eksperimentene har utvilsomt bidratt til en økt forståelse av betydningen av det emosjonelle uttrykket på vurderinger av troverdighet. Men den isolerte vurderingen av partene er imidlertid også et kritisk, svakt punkt for den økologiske validiteten i samtlige av disse eksperimentene. Mulighetene for å trekke slutninger om hvordan effekten av det emosjonelle uttrykket modulerer faktiske utfall i autentiske rettssaker er problematisk på grunn av svekket økologisk validitet. Hovedformålet med denne undersøkelsen er å utforske hvilken konsekvens det emosjonelle uttrykkes påvirkning har på vurderinger av troverdighet og skyldspørsmålet i en kontekst som i langt større grad ligner en autentisk rettssak. Forsøkspersonene får i dette eksperimentet se utdrag fra både fornærmedes og tiltaltes forklaringer. I tråd med flesteparten av tilsvarende saker fra virkeligheten, er det ingen andre vitner eller tekniske bevis tilgjengelig, slik at bedømming av troverdighet, skyld og straffeutmåling hviler utelukkende på en samlet vurdering av tiltaltes og fornærmedes forklaringer.

2.0 PROBLEMSTILLING

Tidligere eksperimenter i dette prosjektet har indikert en robust effekt av emosjonelle uttrykk som ledsager vitneforklaringer på vurderinger av tiltalte og fornærmedes troverdighet. Felles for disse studiene er at de har gjennomført eksperimenter som kun har inkludert en av partenes forklaring. Dette trekker studienes økologiske validitet i tvil. I alle modellstudier eller eksperimenter vil en – for å øke den indre validiteten – alltid måtte redusere antall mulige forklaringsvariabler. I en autentisk rettssak vil imidlertid dommere og juryer alltid presenteres både for tiltaltes og fornærmedes forklaringer. Det er dermed kritisk å inkludere begge forklaringer for å kunne begynne å forstå hvordan emosjonalitet påvirker juridiske beslutninger i praksis. Vi har i dette eksperimentet undersøkt hvordan denne effekten moduleres i en mer økologisk valid kontekst ved å presentere både tiltaltes og fornærmedes forklaringer for forsøkspersonene.

Mellom vitners forklaring og en vurdering av skyldspørsmål og straffeutmåling vil selvsagt en rekke psykologiske mekanismer være aktive. Tidligere studier som har benyttet samme design som denne har for eksempel hatt et hovedfokus på bedømmelse av troverdighet (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Dahl et al., 2007; Wessel et al., 2006; Wessel et al., sendt til publikasjon) og betraktet denne som en medierende variabel mellom forhold knyttet til vitners forklaringer og beslutning. Når vi nå introduserer bedømmeren for begge parter forklaringer, oppstår det problemet at disse mekanismene kan være forskjellige avhengig av hvem som avgir forklaringen. En ”positiv” gjerningsmann vil kunne tolkes forskjellig fra et ”positivt” offer – det er altså ikke opplagt at troverdighet er det medierende forhold i begge situasjoner. Vi har derfor her valgt å legge fokus på utfallet av prosessen – nemlig den direkte vurderingen av skyld og straffeutmåling. Sett fra et praktisk juridisk perspektiv vil da også disse beslutningene være de mest interessante.

Ettersom denne studien benytter en design som er nært opp til det som er anvendt i en rekke andre studier (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Dahl et al., 2007; Wessel et al., 2006, Wessel et al., sent til publikasjon), vil det imidlertid være naturlig også å studere effekten av tilgang til begge parter forklaringer på effekten av den viktigste avhengige variabelen i disse studiene – vitnets ”troverdighet”.

Fordi den kontekstuelle endringen vi har gjort ikke er foretatt i tidligere, har vi valgt et utforskende utgangspunkt. Vi forventer i tråd med tidligere studier at det emosjonelle

uttrykket vil påvirke juridiske beslutninger, men vi har ingen holdepunkter for å predikere retningen av modifikasjonene den kontekstuelle endringene kan medføre.

For det første vil undersøke om effekten av det emosjonelle uttrykket på fornærmedes og tiltaltes troverdighet i dette eksperimentet (som har fått presentert begge parter vitneutsagn) skiller seg fra kontrollgruppen (som kun har sett en parts forklaring). Er det holdepunkter for at effekten av emosjonelt uttrykk på troverdighet endres når deltagerne får tilgang på både tiltaltes og fornærmedes forklaring?

Vi ønsker også å se på om partenes emosjonelle uttrykk har noen effekt på hvordan den andres troverdighet vurderes. Er det slik at fornærmede vurderes mindre troverdig hvis tiltalte fremstår trist enn nøytral? Eller har det ingenting å si hvordan den andre parten fremstår emosjonelt?

For det tredje ønsker vi å undersøke hvordan deltageres vurdering av sannsynlighet for tiltaltes skyld og skyldspørsmålet påvirkes av vitnenes emosjonelle uttrykk. Fremstår det som mer sannsynlig at tiltalte er skyldig dersom fornærmede fremstår trist fremfor nøytral? Påvirkes denne sannsynlighetsvurderingen av hans eget emosjonelle uttrykk? Eller har ikke emosjonalitet noe å si for vurderingene av hvor sannsynlig det er at han er skyldig? Er det også slik at hvordan vitnene fremstår påvirker hvordan han dømmes? For eksempel, kan variasjoner i hennes emosjonelle fremtreden påvirke antall fellende dommer?

Sist vil vi utforske om vitnenes emosjonelle uttrykk påvirker en eventuell straffeutmåling. Gir det strafferabatt å gråte i retten, eller skjerpes dommen dersom en fremstår mer uanfektet?

3.0 METODE

Vi har undersøkt hvordan lekfolk påvirkes av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk når de vurderer troverdighet og skyld. Forsøkspersoner har i mindre grupper sett videoopptak av forklaringene til en kvinnelig fornærmet og en mannlig tiltalt i en angivelig voldtektssak. Samtlige deltagere besvarte deretter et spørreskjema, som omhandler fornærmedes og tiltaltes troverdighet, sannsynlighet for tiltaltes skyld, skyldspørsmålet og straffeutmåling.

Dette forsøket er en between-group eksperimentell studie. For å undersøke hvordan emosjoner påvirker juridiske beslutninger har vi konstruert seks eksperimentgrupper ut fra en systematisk kombinasjon av vitnenes forklaringer. Forsøkspersonene som har deltatt i undersøkelsen har sett en av disse kombinasjonene. Vi har brukt tre versjoner av tiltaltes forklaring og to versjoner av fornærmedes forklaring. Forklaringenes innhold er identiske på tvers av betingelsene, men vitnenes emosjonelle fremtreden varierer. De samme opptakene er benyttet i eksperimentene til Kaufmann et al. (2003), versjon 1 for fornærmede og versjon 2 for tiltalte i Wessel et al. (under trykking). I tillegg til å ha variert vitnenes emosjonelle uttrykk har disse studiene brukt to innholdsmessige ulike forklaringer. I fornærmedes tydelige og sterke forklaring forteller hun at hun tydelig avviser og motsetter seg tiltaltes tilnærmelser. Hun sier at hun sparker, slår og sier nei. I den svake eller mer tvetydige forklaringen fremstår hennes avvisning mer uklar og den fysiske kampen som utspiller seg i den sterke forklaringen kommer ikke til uttrykk her. Denne manipuleringen av forklaringens innhold er også gjort i studiet som har undersøkt den samme effekten for tiltalte. Vi har i dette forsøket valgt å bruke fornærmedes sterke og tydelig forklaring opp mot tiltaltes mer tvetydige fortelling. Dette er for å tilstrebe en situasjon er mest vanlig i virkeligheten (Wessel et al., sendt til publikasjon).

For å undersøke om effekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighet endrer seg i det både tiltalte og fornærmedes forklaring presenteres sammen, har vi sammenlignet våre resultater med et kontrollutvalg som er trukket fra disse tidligere studiene. Utvalget består av lekfolk som har vurdert fornærmedes sterke forklaring (Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003), og lekfolk som har vurdert tiltaltes svake forklaring (Wessel et al., sent til publikasjon).

3. 1 Materiale

Forsøkspersonene i dette eksperimentet presenteres for videoopptak som er konstruerte avhør. Ukjente skuespillere opptrer som en tiltalt og en fornærmet i en angivelig voldtektssak. Vitnemålene er identiske med de som er brukt i tidligere eksperimenter i dette prosjektet, og bygger på en sak som har vært oppe i Borgarting lagmannsrett (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Dahl et al., 2007; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006; Wessel et al., sent til publikasjon). Forklaringene er spilt inn mot en nøytral, hvit bakgrunn. Skuespillerne er filmet fra skuldrene og opp. Fornærmedes og tiltaltes uavbrutte forklaring av hendelsesforløpet den aktuelle kvelden varer i om lag fem minutter hver og presenteres med noen sekunders mellomrom. Forklaringene omhandler en mannlig og kvinnelig bekjent som spiser middag og drikker vin i hennes leilighet, hvor kvelden ender i et samleie hvor det er uenighet om samleiet var frivillig.

Vi har brukt to forskjellige versjoner av fornærmedes forklaring. Innholdet i forklaringene er identisk i begge versjoner (se figur 1), men det emosjonelle uttrykket varierer.

FORNÆRMEDES FORKLARING

"Vi hadde spist middag, drukket et par flasker rødvin og pratet litt om gamledager. Plutselig kommer han rundt bordet og bøyer seg ned mot meg. Han gir meg en lang klem og sier at han synes jeg er søt. Jeg husker at jeg bøyer hodet mitt til siden. Han begynner å stryke meg på halsen og sier at han synes jeg er deilig. At han synes det da vi gikk på skolen også. Jeg skyver bort hånden hans og reiser meg fra stolen. Jeg husker jeg blir både overrasket, og litt irritert. Jeg takker for komplimentet, men sier at "dette blir litt feil". Så forteller jeg han at jeg ser på han som en venn, ikke noe mer. Etter det, kanskje noen minutter senere, samler jeg sammen tallerkenene og går inn på kjøkkenet. Jeg begynner med oppvasken. Jeg hører først skrittene hans, og så legger han plutselig kroppen inntil min, bakfra. Han spør hvorfor jeg inviterte han. Hva som var meningen bak middagen, liksom. Jeg dytter kroppen min bakover, samtidig som jeg spør om han kan flytte seg. Så forsøker jeg å forklare det. At det var lenge siden jeg hadde sett han, og at jeg ville vite hvordan han og folkene fra gamle dager har det. Han kommer mot meg, og slår armene rundt meg. Han sier at han tror jeg har lyst på han. Jeg dytter han bakover og spør han hva han driver på med. Jeg synes det begynner å bli ubehagelig nå. Jeg skal til å be han om å gå, men da kommer han mot meg igjen. Han presser underlivet sitt mot meg, samtidig som han holder rundt meg. Han sier "Du vil ha meg, du, jeg vet du er helt yr, og vil ha meg!" jeg skyver han vekk på ny og ber han slutte. Jeg forteller han at jeg ikke er interessert i han på den måten. Jeg prøver å si det på en vennlig, men bestemt måte for at han ikke skal bli sint. Jeg tenker at på den måten vil det være lettere å få han til å dra. Han blir rød i ansiktet, og nå blir jeg redd. Jeg går ut mot gangen, og han følger etter. Jeg stopper opp i stuen, da han på ny spør hvorfor jeg inviterte han. Jeg ser på han og sier "Jeg vil at du skal gå, dette ble helt feil". I stedet for å gå tar han armen min. Han tar meg med bort til sofaen, og dytter meg ned. Da begynner jeg å forstå hva som holder på å skje. Jeg sier at dette vil jeg ikke og ber han stoppe. Han holder meg bare nede. Jeg begynner p gråte. Han legger seg oppå meg, og river opp kjolen. Så drar han av meg trusen, mens jeg prøver å slå, og vri meg unna. Han tar tak i armene mine og holder dem fast bak hodet mitt. Jeg husker at han drar av seg buksen sin, dette er noe av det siste jeg husker. Jeg forsøker å sparke, men det hjelper ikke, og han trenger inn i meg. Han trenger inn i meg flere ganger. Etter det tenker jeg bare at han må bli fort ferdig. Jeg vet ikke hvor lang tid det tar. Når han er ferdig, reiser han seg bare, kler på seg, og går."

Figur 1. Fornærmedes forklaring

Hennes emosjonelle fremtreden er *negativ* i den første versjonen og *nøytral* i den andre versjonen. I den *negative* emosjonelle betingelsen fremtrer fornærmede trist og fortvilet. Hun tar lengre pauser, snufser, holder hendene foran ansiktet og gråter til tider. Denne betingelsen har i tidligere studier fått benevnelsen kongruent fordi den samsvarer med en normativ forventning til et voldtektsoffers affektive respons (Rose et al., 2006). I den *nøytrale* emosjonelle betingelsen er fremstillingen emosjonelt flat og fakta-orientert. Bekledning, sminke og frisyre er identiske i begge opptakene.

Tre versjoner av tiltaltes forklaring er anvendt. Innholdet i disse versjonene er identiske (se figur 2). Tiltalte erkjenner at han har tilnærmet seg fornærmede, men avviser at han har tvunget seg på henne.

TILTALTES FORKLARING

"Vi hadde spist middag, drukket et par flasker rødvin og pratet om gamle dager. Hele middagen hadde vi hatt en flørtete tone. Da vi var ferdig med å spise gikk jeg rundt bordet og bøyde meg ned mot henne. Jeg gir henne en lang klem og sier at jeg synes hun er søt. Hun bøyer hodet sitt til side og ser på meg med et ømt blick, og smiler. Jeg stryker henne på halsen og forteller henne at jeg synes hun er deilig. At jeg synes det da vi gikk på skolen også. Hun tar hånden min og holder den. Hun rufser meg i håret og takker for komplimentet. Hun gir meg et kyss på kinnet og så et på munnen. Vi blir stående og kline litt. Så spør hun "er vi ikke bare venner da?", samtidig som hun smiler et herlig smil. Etter det, kanskje noen minutter senere, samler hun sammen tallerkene og går inn på kjøkkenet. Hun begynner med oppvasken, mens jeg skifter ut musikken. Jeg går etter henne inn på kjøkkenet. Jeg går bort til henne og lener kroppen min inntil hennes. Jeg spør henne litt fleipete hvorfor hun har invitert meg, og meningen med middagen. Hun snur seg rundt og holder meg. Samtidig som hun stryker på meg og med et glimt i øyet forteller at hun vil vite hvordan jeg hadde det, hvordan folkene fra gamle dager har det. Jeg legger armene mine rundt henne og forteller hvor betatt jeg er av henne, og at jeg var det på skolen også. Jeg sier vel også at jeg har lyst på henne. Vi begynner å kysse og beføle hverandre. Blir selvfølgelig opphisset og forteller henne dette mens vi blir stående og kline. Vi går inn i stuen, mot sofaen. Jeg tror vi leier. Kliner på veien. Hun begynner å åpne skjorten min. jeg stryker henne over brystene og kroppen og gir henne en god klem. Da vi kommer til sofaen, slår jeg armene rundt henne. Holder henne rundt livet, hardt. Hun sier noe som gjør at jeg trodde hun likte litt røff sex, så jeg holder henne hardere. Hun skyver meg tilbake, og spør meg om dette er feil av oss. Jeg synes jo dette er fint, og vi fortsetter. Det er vel da jeg fører hånden min opp under skjørtet hennes. "Hva holder du på med?", sier hun. Jeg oppfatter det som i en flørtete tone, så jeg smiler til henne. Vi legger oss ned på sofaen. Jeg er vel øverst. Nå er vi så opphissede at jeg bare løfter kjolen hennes og tar av trusen. Hun ga jo inntrykk av at jeg skulle styre så jeg tar armene hennes og holder de fast over hodet hennes. Jeg får av meg min bukse og vi har sex. Jeg vet ikke hvor lang tid etter, men jeg ser at det har blitt sent. Jeg kler på meg og går, etter at jeg lovet å ringe henne igjen".

Figur 2. Tiltaltes forklaring

I den første versjonen fremstår tiltalte med et *negativt* emosjonelt uttrykk. Han er trist og lei seg, gråter innimellom, rister på hodet og tar lengre pauser. I den *nøytrale* betingelsen viser han ingen tydelige emosjoner og forteller affektflatt om hendelsen. I den *positive* betingelsen gir tiltalte en mer lettsindig og positiv fremstilling. Han smiler og forteller i lett og "flørtende" tone og virker lite alvorstynget av situasjonen.

En tilsvarende betingelse for fornærmede har vært brukt tidligere. Vi har ekskludert denne versjonen i dette forsøket fordi vi ønsker å utforske effekten av emosjoner på juridiske beslutninger i en kontekst som er så nær virkeligheten som det lar seg gjøre. Tidligere resultater viser at fornærmede ble vurdert minst troverdig med et positivt emosjonelt uttrykk og at en slik emosjonell fremtreden også forekommer minst hyppig i virkelige avhør eller rettssaker (Winkel og Kopplear, 1991; Wessel et al., 2006). Forklaringens innhold, bekledning og frisyre identiske i alle tre versjoner.

Opptakene av forklaringene ble filmet på Psykologisk Institutt ved Universitetet i Oslo. Et Panasonic WV GR12 videokamera og en Panasonic SD 22 NV-50-22 videospiller ble benyttet. Opptakene ble overført til en Mac G5 og senere lagt over på DVD. Fornærmedes og tiltaltes forklaringer varer i om lag 5 minutter. De negative betingelsene varer noe lengre fordi begge bruker mer tid på pauser og snakker litt tregere. Opptakene ble presentert for deltagerne på en TV av typen Sony HD Bravida, LCD 40 og en DVD spiller av typen Sony SLVD 900. Deltagerne ble testet i mindre grupper fra 3 deltagere i den minste gruppen til 18 forsøkspersoner i den største gruppen. I gjennomsnitt bestod gruppene av 10 forsøkspersoner. Eksperimentator ga samme instruksjon til alle deltagerne. Instruksjonen er presentert i figur 3.

INSTRUKS TIL FORSØKSPERSONER

Dere skal nå vurdere vitneforklaringene til en fornærmet og en tiltalt i en angivelig voldtektssak. Olo Politikammer har en prøveordning med å ta videoopptak av alle avhøre, og i den forbindelse skal dere nå få se et utdrag fra et slikt avhør. Den delen av avhøret som dere nå skal få se, er det fornærmede og deretter tiltalte forklarer seg om hendelsen uten å bli avbrutt. Etter at dere har sett avhøret, får dere utdelt et spørreskjema. Ved besvarelse av dette spørreskjemaet, skal dere være så umiddelbare og fordomsfrie som mulig. Av den grunn tar jeg ikke i mot spørsmål eller kommentarer nå, men gjerne etter at dere har besvart spørreskjemaet. Dere må heller ikke snakke med hverandre underveis.

Figur 3. Instruksjon til forsøkspersoner

Spørreskjemaet i dette eksperimentet er en justering av de skjemaene som er brukt i tidligere eksperimenter (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Dahl et al., 2007; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006, Wessel et al., sendt til publikasjon). Skjemaet består av til sammen fire sider og er endret for å inkludere vurderinger av begge parter (se vedlegg 1). De to første sidene omhandler fornærmedes troverdighet, forklaring og fremstilling. Deretter følger identiske spørsmål i forhold til tiltaltes troverdighet, forklaring og fremstilling. Først tar deltagerne stilling til fornærmedes troverdighet. Troverdighet er

operasjonalisert i to spørsmål. Først angir deltagerne en direkte vurdering av hvor troverdig *fornærmede* fremstår. Spørsmål to angår hvor troverdig *forklaringen* fremstår. Disse spørsmålene har i tidligere studier vist høy korrelasjon og har blitt brukt som et samlet mål troverdighet. Forsøkspersonene angir også hvor sannsynlig de anser at forklaringen er. Tilsvarende spørsmålene stilles for vurdering av tiltaltes troverdighet. Spørsmålene besvares på en 7-punkts Likert-skala, fra 1 til 7 (se figur 4).

Du skal ringe rundt 1-7 for hvert spørsmål. Ved hvert spørsmål vil det stå beskrevet hva ytterpunktene i dimensjonen er.	
KVINNENS FORKLARING	
Kvinnen fremstår som	
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7	
Troverdig	Ikke troverdig
Kvinnens forklaring fremstår som:	
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7	
Troverdig	Ikke troverdig
Kvinnens forklaring fremstår som:	
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7	
Sannsynlig	Ikke sannsynlig

Figur 4. Utdrag fra spørreskjema: Vurdering av fornærmedes og forklaringens troverdighet.

På siste side i spørreskjemaet foretar deltagerne en helhetlig vurdering av saken (figur 5). Forsøkspersonene angir hvor sannsynlig de mener det er at tiltalte er skyldig på en ti-punkts prosentvis skala fra 0-100 %. De besvarer skyldspørsmålet med ”skyldig” eller ”ikke skyldig”. Avslutningsvis informeres det om at straffelovens § 192 fastholder at voldtekt som inkluderer tvunget samleie har en strafferamme på minimum 2 år og inntil 10 års fengsel. Forsøkspersonene angir i forhold til strafferammen hvor lang straff de mener er passende dersom de velger å dømme tiltalte.

HELHETLIG VURDERING

Sett at du skulle vurdere et eventuelt skyldspørsmål i en rettsak ut fra disse vitneforklaringene. Vi er her klar over at andre momenter i saken må tas med i vurderinger av skyldspørsmål. Vi ønsker likevel at du her skal gjøre en vurdering ut fra de forklaringene du nå har sett.

Jeg tror sannsynligheten for at den tiltalte er skyldig er:

0% --- 10 --- 20 --- 30 --- 40 --- 50 --- 60 --- 70 --- 80 --- 90 --- 100%

Ved skyldspørsmål ville jeg alt i alt stemt for:

Ikke skyldig

☐

Skyldig

☐

I følge straffelovens paragraf §192, har voldtekt som inkluderer tvunget samleie, en strafferamme på minimum 2 års fengsel og inntil 10 års fengsel.

Kun dersom du har stemt for skyldig, hvor lang fengselsstraff mener du er passende:

1 år --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 --- 6 --- 7 --- 8 --- 9 --- 10 år

Figur 5. Utdrag fra spørreskjema: Helhetlig vurdering av skyld og straffeutmåling

3. 2 Prosedyre

Forsøkspersonene i dette forsøket ble rekruttert på Samfunnsvitenskapelig fakultets fellesområder. Rekrutteringen pågikk på utvalgte dager mellom klokken 09.00 og klokken 15.00 i perioden desember 2007 til og med januar 2008. De fleste deltok umiddelbart etter rekruttering, mens noen få meldte seg på senere tidspunkt. Forsøkspersonene ble tilfeldig fordelt på eksperimentets betingelser. Det ble gjennomført mellom ett til to testseanser per time. Ved rekruttering ble deltagerne fortalt at forsøket var et samarbeidsprosjekt mellom psykologisk institutt og politiet, med den hensikt å undersøke bruken av videoopptak i avhør som metode og bevismateriale. De ble fortalt at de ville få se et utsnitt av et avhør av en fornærmet og tiltalt i en angivelig voldtektssak. Forsøkspersonene ble ledet til å tro at det var autentiske avhør hvor de skulle se den delen der tiltalte og fornærmede ble bedt om å fritt gjenkalle hendelsesforløpet fra den aktuelle kvelden. Deltagerne ble informert om at de ville bli bedt om å fylle ut et spørreskjema etter videovisningen. Vi opplyste også at besvarelsene er anonyme og behandles konfidensielt. Forsøkspersonene undertegnet et informert samtykke til deltagelse i forkant av videovisningen (vedlegg 2). Avslutningsvis ga vi en debriefing om

eksperimentets sanne hensikt og informerte om at personene opptakene er skuespillere. Det ble gitt anledning for å stille spørsmål. Forsøkspersonene undertegnet en taushetserklæring for en begrenset periode for å skåne videre datainnsamling (vedlegg 3).

3.3 Forsøkspersoner

170 forsøkspersoner har deltatt i dette eksperimentet (64 % kvinner, 36 % menn, gjennomsnittsalder 22,8, aldersspenn 18-33, $S_a=2.88$). 1 persons besvarelse ble forkastet da hun gjenkjente tiltalte som skuespiller. Forsøkspersonene ble rekruttert blant studenter ved Samfunnsvitenskapelig Fakultet ved Universitet i Oslo. Forsøkspersonene ble rekruttert og testet i perioden desember 2007 – januar 2008. De eksperimentelle betingelsene ble konstruert etter en systematisk kombinerings av de tre emosjonelle versjonene av tiltaltes forklaring (negativ, nøytral, positiv) med de to emosjonelle betingelsene for fornærmedes forklaring (negativ, nøytral). Deltagerne ble tilfeldig fordelt på gruppene. Kombinasjonene av forklaringene som utgjorde eksperiments betingelser og fordelingen av forsøkspersoner på disse er fremstilt i tabell 1.

		Tiltaltes emosjonelle uttrykk			Totalt
		Negativt	Nøytralt	Positivt	
Fornærmedes emosjonelle uttrykk	Negativt	27	29	29	85
	Nøytralt	27	31	27	85
	Total	54	60	56	170

Tabell 1. Fordeling av forsøkspersoner i dette eksperimentets betingelser

Til sammen 344 forsøkspersoner utgjorde dette eksperimentets kontrollutvalg. Kontrollutvalget ble trukket fra tidligere eksperimenter hvor lekfolk har vurdert tiltalte (Wessel et al., sent til publikasjon) eller fornærmede (Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003). Kontrollgruppen som har vurdert fornærmede bestod av 255 deltagere (59 % kvinner, 41 % menn, gjennomsnittsalder 23.8, aldersspenn 18 – 42, $S_a= 4.76$). Kontrollgruppen som har vurdert tiltalte besto av 89 forsøkspersoner (52 % kvinner, 48 % menn, gjennomsnittsalder 22.8 år, aldersspenn 19 – 40, $S_a= 4.28$).

3.4 Statistiske analyser

Toveis variansanalyse ble brukt for å sammenligne våre resultater med resultater fra kontrollgruppene. For fornærmede ble toveis ANOVA brukt for å undersøke forholdet mellom de avhengige variablene: tiltaltes troverdighet, fornærmedes troverdighet, sannsynlighet for at tiltalte er skyldig, skyldspørsmålet, straffeutmåling og de uavhengige variablene emosjonelt uttrykk og eksperiment (Kontrollutvalget med tilgang til kun en av partenes forklaring versus eksperimentutvalgets tilgang på både tiltaltes og fornærmedes forklaring). For tiltalte ble toveis variansanalyse brukt for å undersøke forholdet mellom de avhengige variablene: fornærmedes troverdighet, tiltaltes troverdighet, sannsynlighet for at tiltalte er skyldig, skyldspørsmålet, straffeutmåling og de uavhengige variablene emosjonelt uttrykk og eksperiment.

En korrelasjonsanalyse ble benyttet for å undersøke korrelasjoner mellom svar på spørsmålene knyttet til troverdighet for fornærmede. Den samme analysen ble benyttet for svar på spørsmål knyttet til tiltaltes troverdighet.

I analyse av resultater fra vår studie benyttet vi en toveis variansanalyse for å undersøke sammenhengen mellom de avhengige variablene tiltaltes troverdighet, fornærmedes troverdighet, sannsynlighet for at tiltalte er skyldig, skyldspørsmålet og straffeutmåling og de uavhengige variablene tiltaltes emosjonelle uttrykk og fornærmedes emosjonelle uttrykk.

En logistisk regresjonsanalyse med skyldspørsmålet (skyldig/ikke skyldig) avhengig av vurderingen av sannsynligheten for at tiltalte var skyldig, ble benyttet for å analysere samvariasjonen mellom disse spørsmålene. For å undersøke om det fremkom effekter av respondentenes kjønn ble kjønn inkludert som en tredje variabel i de ulike analysene nevnt over (tre-veis variansanalyse). SPSS versjon 16.0 ble benyttet i de statistiske analysene.

4.0 RESULTATER

Svært få deltakere uttrykte tvil under debriefingen med hensyn til vitneforklaringenes autenticitet, og dette støttes av kommentarer deltagerne har skrevet. Dette samsvarer også med funn fra de tidligere studiene som den norske forskergruppen har utført og som dette eksperimentet bygger på (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., til trykking; Dahl et al., 2007; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006; Wessel et al., sendt til publikasjon). Forskning på juryers beslutningstaking og observasjoner fra reell rettspraksis rapporterer sprikende funn knyttet til effekter av beslutningstakernes kjønn (Brems & Wagner, 1994; Bornstein, 1999; Elklit, 2002; Gerber et al., 2004; Kolsrud, 2007; Kovera, 2002; Riksadvokaten, 2007; Yamawaki & Tschanz, 2005). I likhet med de øvrige eksperimentene i dette prosjektet, har vi ikke funnet noen effekter av kjønn. Data for kvinnelige og mannlige deltakere ble derfor slått sammen i samtlige analyser.

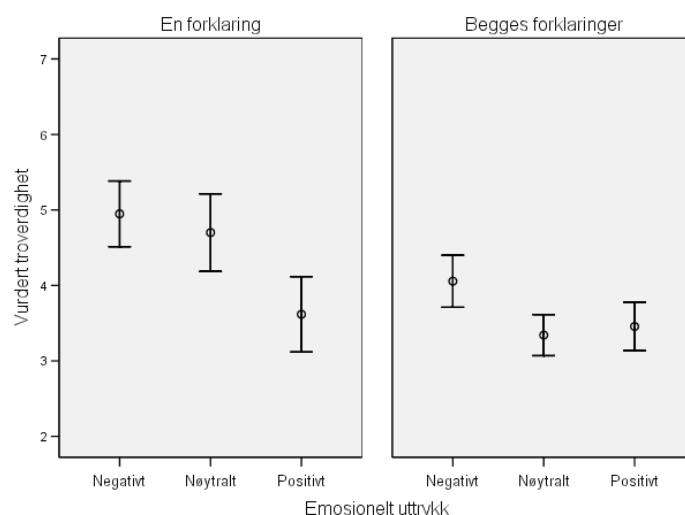
4.1 Troverdighet

Vi har undersøkt om effekten av emosjonelt uttrykk på tiltaltes og fornærmedes troverdighet replikeres i dette eksperimentet når begge forklaringer inkluderes. Vi sammenlignet troverdighetsvurderinger deltagere har gjort i vårt eksperiment med et kontrollutvalg trukket fra tidligere eksperimenter (Kaufmann et al., 2003; Bollingmo et al. under trykking; Wessel et al., sendt til publikasjon). Vi har kombinert versjoner av tiltaltes og fornærmedes forklaringer i seks eksperimentelle betingelser ut fra tiltaltes tre emosjonelle uttrykk (negativ, nøytral og positiv) og fornærmedes to emosjonelle uttrykk (negativ og nøytral). Deltakerne har vurdert fornærmedes og tiltaltes troverdighet på en Likert-skala fra 1 til 7. 1 indikerer ”ikke troverdig” og 7 indikerer ”troverdig”. Resultatene for tiltalte og fornærmede presenteres hver for seg.

4.1.1 Tiltalte

Resultatene fra Wessel og kollegaer (sendt til publikasjon) viser at tiltaltes emosjonelle uttrykk påvirker hvordan deltagere vurderer hans troverdighet. Spørsmålet er om deltakeres vurdering av tiltaltes troverdighet påvirkes av at fornærmedes forklaring inkluderes. Responsene på spørsmålene i spørreskjemaet som omhandler tiltaltes troverdighet og

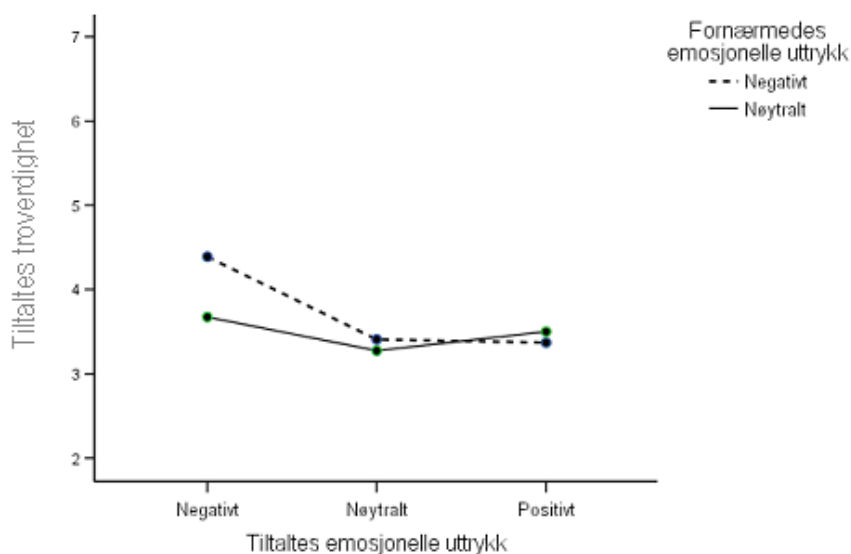
forklaringens troverdighet korrelerer høyt [$r=.75$, $p<.001$]. Disse målene ble derfor samlet og sammenlignet med kontrollgruppen.

Figur 6. Effekten av tiltaltes emosjonelle uttrykk på hans troverdighet. Vurderingen av troverdighet er angitt på en 7 punkts Likert-skala med 95 % konfidensintervall. 1 refererer til "ikke troverdig" og 7 indikerer "troverdig".

En sammenligning av resultatene våre med kontrollutvalget viser en signifikant forskjell i deltagerens vurdering av tiltaltes troverdighet [$F(1, 248) = 26.35$, $p=.00$, $\eta^2=.10$]. I den negative og nøytrale emosjonelle betingelsen vurderes han betydelig mindre troverdig av eksperimentutvalget enn av kontrollutvalget. Resultatene er presentert i figur 6.

Hvilket emosjonelt uttrykk tiltalte fremviser har en signifikant effekt på hvordan hans troverdighet vurderes i kontrollutvalget og i eksperimentutvalget [$F(2, 248) = 12.10$, $p=.00$, $\eta^2=.09$]. Resultater fra begge utvalg viser at han fremstår mest troverdig når han viser med et negativt emosjonelt uttrykk. Uansett hvilket emosjonelt uttrykk både tiltalte og fornærmede viser, vurderes han mindre troverdig enn henne. Imidlertid skiller kontrollutvalget seg fra eksperimentutvalget. Vi finner en signifikant interaksjonseffekt av de emosjonelle betingelsene og de to utvalgene [$F(2, 248) = 4.71$, $p=.01$, $\eta^2=.04$]. I kontrollutvalget vurderes han like troverdig når han fremstillingen er negativ som nøytral, men troverdigheten synker betydelig når han fremstår positiv. I denne undersøkelsen vurderes troverdigheten høyest når han fremstår med et negativt uttrykk [$F(2, 159) = 5.64$, $p=.00$, $\eta^2=.07$], mens han fremstår like troverdig med et positivt som nøytralt uttrykk. Vi har undersøkt om fornærmedes emosjonalitet har noe å si for hvordan tiltaltes troverdighet vurderes. En variansanalyse viser ingen effekt av fornærmedes emosjonelle uttrykk på hvordan tiltaltes troverdighet vurderes. Disse resultatene er presentert i figur 7.

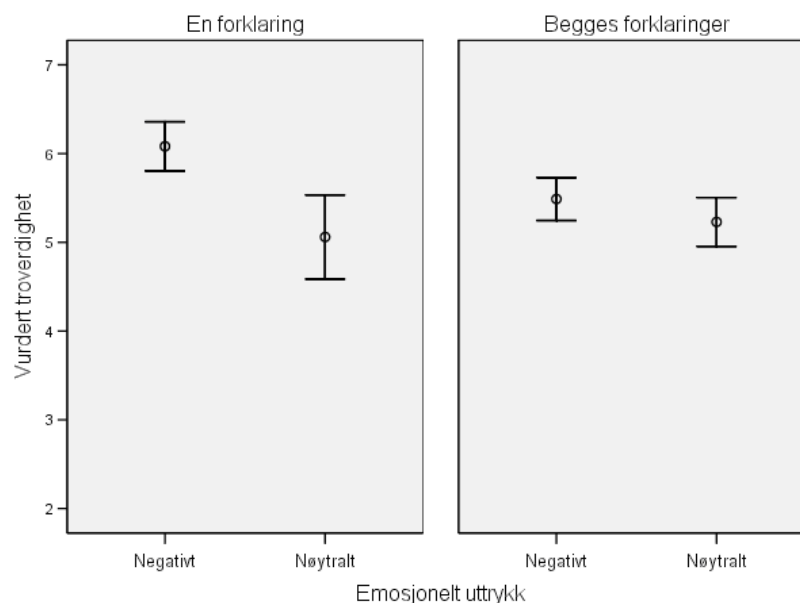

Figur 7. Effekten av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk på tiltaltes troverdighet. Troverdighetsvurderingene er angitt på en 7 punkts Likert-skala. 1 refererer til "ikke troverdig" og 7 indikerer "troverdig".

4.1.2 Fornærmede

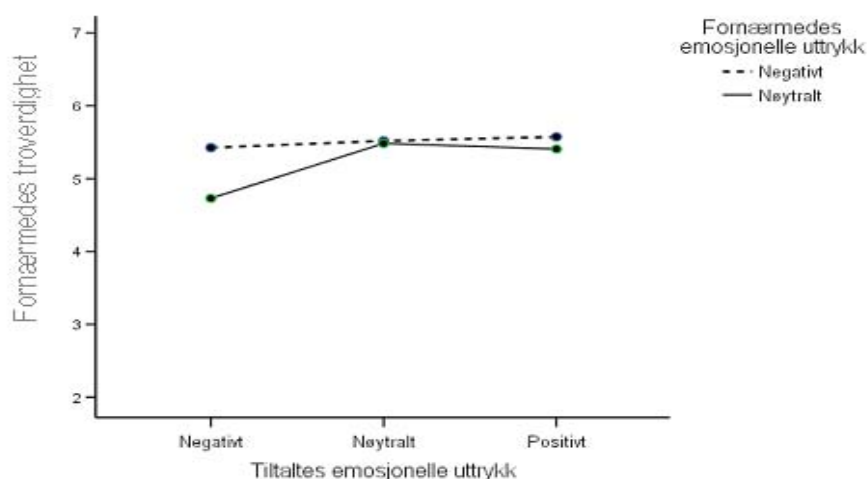
Tidligere studier har vist en signifikant påvirkning av fornærmedes emosjonelle uttrykk på deltageres vurdering av hennes troverdighet (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Dahl et al., 2007; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). En korrelasjonsanalyse viser at responsene på spørsmålene i spørreskjemaet angående fornærmedes troverdighet og forklaringens troverdighet korrelerer høyt ($r = .72$, $p < .001$). Som for tiltalte ble disse målene slått sammen i videre analyser av fornærmedes troverdighet. En sammenligning av fornærmedes troverdighet i denne undersøkelsen med kontrollutvalget viser ingen signifikant forskjell mellom de gjennomsnittlige vurderingene av fornærmedes troverdighet. Vi finner imidlertid en statistisk signifikant interaksjonseffekt av de emosjonelle betingelsene og de to utvalgene [$F(1, 244) = 4.79$, $p = .03$, $\eta^2 = .02$]. Sammenlignet med kontrollutvalget synker fornærmedes troverdighet når hun fremstår med et negativt emosjonelt uttrykk i denne studien. Det er ingen forskjell mellom de nøytrale betingelsene i kontrollutvalget og eksperimentutvalget. I dette eksperimentet er det ingen signifikant forskjell mellom noen av fremstillingene. Det betyr at når deltagere har tilgang til både tiltaltes og fornærmedes forklaringer, har det ikke lenger noe å si hvilket emosjonelt uttrykk fornærmede viser for hennes troverdighet. Det er derfor en signifikant endring i hvordan

effekten av det emosjonelle uttrykket modulerer fornærmedes troverdighet i vår studie sammenlignet med kontrollgruppen. Disse resultatene er fremstilt i figur 8.

Figur 8. Effekten av fornærmedes emosjonelle uttrykk på hennes troverdighet. Troverdighetsvurderingene er angitt på 7 punkts Likert-skala med 95 % konfidensintervall. 1 indikerer "ikke troverdig" og 7 indikerer "troverdig". Kontrollutvalget har sett kun tiltaltes forklaring og sammenlignes med eksperimentutvalget som har sett begge parters forklaringer.

Etter å ha undersøkt hvorvidt det er holdepunkter for å hevde at det er en endring i hvordan emosjonelt uttrykk modulerer troverdighet, har vi sett på hvordan denne endringen arter seg. En variansanalyse av data viser ingen hovedeffekt eller interaksjonseffekt av vitnenes emosjonelle uttrykk på fornærmedes troverdighet. Hun vurderes like troverdig uansett emosjonell fremtreden. Det har heller ingenting å si hvilket emosjonelt uttrykk tiltalte viser for hennes troverdighet, og hun vurderes mer troverdig enn han på tvers av alle betingelsene. Resultatene er fremstilt i figur 9.

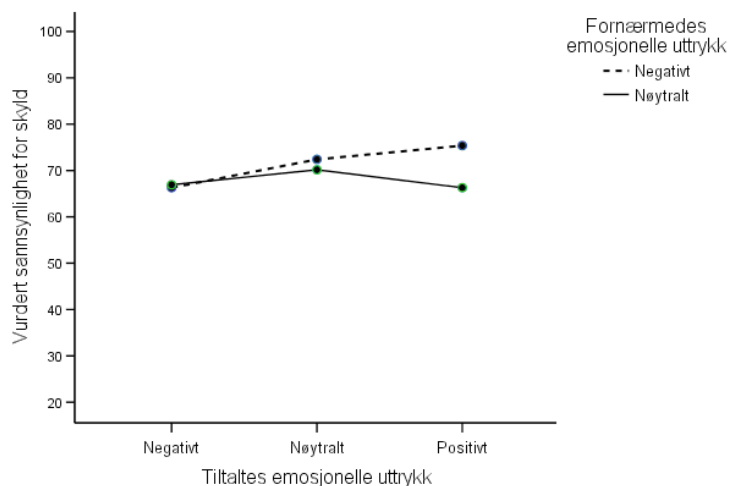
Figur 9. Effekten av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk på fornærmedes troverdighet. Troverdighetsvurderingene er angitt på en 7 punkts Likert-skala. 1 indikerer "ikke troverdig" og 7 indikerer "troverdig".

4.2 Sannsynlighet for tiltaltes skyld og skyldspørsmålet

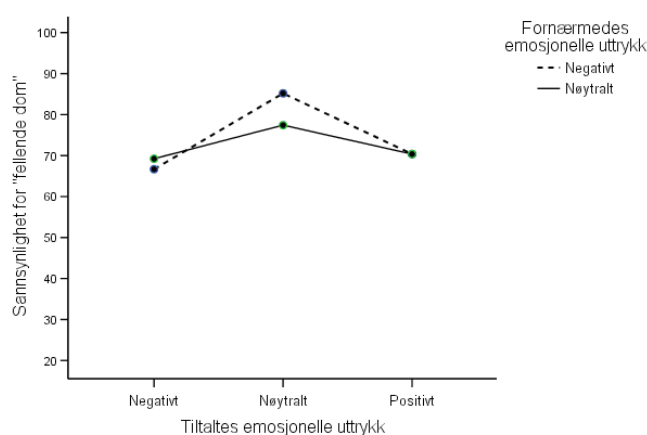
I de tidligere eksperimentene har deltakerne vurdert tiltaltes skyld på bakgrunn av å høre enten fornærmedes eller tiltaltes forklaring (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Dahl et al., 2007; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006; Wessel et al., sendt til publikasjon). Denne vurderingen beror derfor på en rent hypotetisk grunnlag fordi deltagerne ikke har hatt tilgang på begge sider av saken. Fordi eksperimentutvalget og kontrollutvalget derfor har vurdert skyldspørsmålet på forskjellige grunnlag kan vi anta at de beslutningsmessige prosessene vil ha variert betydelig. Dette problematiserer en valid sammenligning.

Vi har analysert betydningen av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykket på vurdering av sannsynlighet for at tiltalte er skyldig og det faktiske skyldspørsmålet i dette forsøket. Sannsynligheten for at tiltalte er skyldig er angitt på en skala fra 0 til 100 %. Disse resultatene er fremstilt grafisk i figur 10. Deltagerne har videre besvart skyldspørsmålet med "skyldig" eller "ikke skyldig". Se figur 11. Fem personer avstod fra å svare på skyldspørsmålet, og ble derfor utelatt i denne sammenlikningen. Det fremkommer ingen statiske signifikante effekter av verken tiltaltes eller fornærmedes emosjonelle uttrykk på noen av disse variablene. Resultatene viser at det ikke har noe å si hvordan partene fremstår

emosjonelt for deltagerne vurdering av sannsynligheten for tiltaltes skyld og skyldspørsmålet.

Figur 10. Effekten av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk på deltagerne vurdering av prosentvis sannsynlighet for tiltaltes skyld.

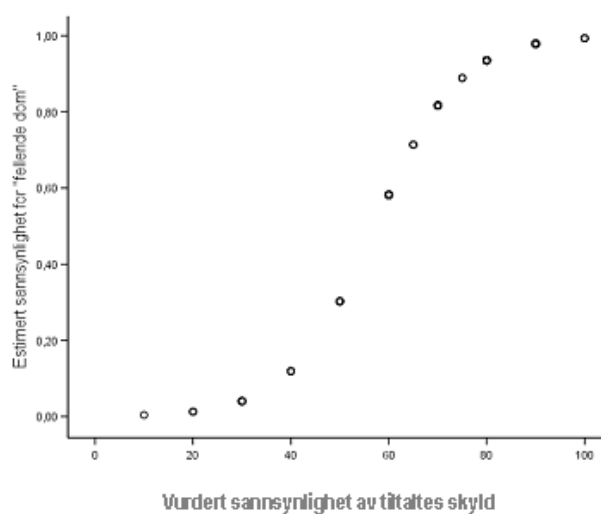
Figur 11. Prosentvis andel forsøkspersoner i de emosjonelle betingelsene som gir fellende dom.

Selv om vi ikke har påvist noen effekt av emosjonalitet på sannsynlighetsvurderinger av skyld eller skyldspørsmålet, har vi funnet en interessant sammenheng mellom disse to variablene. Etter norsk lov skal en tiltalt finnes skyldig dersom det er overveiende sannsynlig og utenfor rimelig tvil at vedkommende er skyldig (Borgarting lagmannsrett, 2002). Det problematiske aspektet ved dette er at det tilsynelatende ikke foreligger noen felles forståelse av hva rimelig tvil innebærer. Dette fremkommer også i vårt datamateriale. Resultatene indikerer at jo mer sannsynlig deltagerne vurderer tiltaltes skyld, jo oftere dømmes han. Det viser seg at terskelen for fellende dom er svært lav sett i sammenheng med sannsynligheten for skyld. Resultatene er fremstilt i tabell 2.

Sannsynlighet gruppeintervall	Forsøkspersoner i gruppeintervallene	Ikke skyldig	Skyldig	Total
0-50	Antall	25	2	27
	Prosentandel	92.6	7.4	100
60-65	Antall	8	16	24
	Prosentandel	33.3	66.7	100
70-75	Antall	7	38	45
	Prosentandel	15.6	84.4	100
80-100	Antall	4	65	69
	Prosentandel	5.8	94.2	100
Totalt	Antall	44	121	165
	Prosentandel	26.7	73.3	100

Tabell 2. Sammenhengen mellom deltageres vurdering av sannsynlighet for tiltaltes skyld og hvordan de har stemt i forhold til skyldspørsmålet (skyldig eller ikke skyldig). Resultatene er fordelt i 4 grupper etter hvilket prosentintervall deltagerne svar faller innenfor. I hver gruppe er det angitt antall forsøkspersoner og den prosentvise andelen disse utgjør i gruppen. Nederst vises antall deltagere og prosentfordelingen blant alle forsøkspersonene.

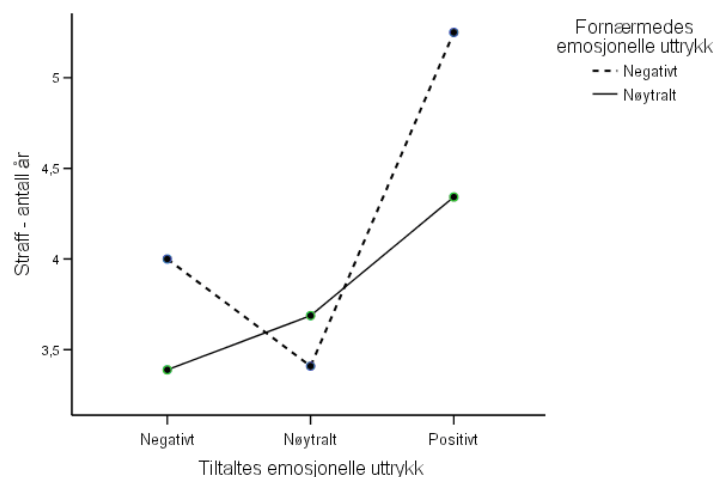
Ut fra sannsynlighetsvurderingene har vi estimert sannsynligheten for at en deltager avgir fellende dom. Dette estimatet viser en markant økning domfellingene i det deltageren vurderer det som 60 % sannsynlig eller mer. Den bratteste stigningen skjer mellom 60 og 80 %. Dersom en deltager angir det som 70 % sannsynlig for at tiltalte er skyldig, vil 8 av 10 dømme vedkommende. Dette estimatet er presentert i figur 12.

Figur 12. Estimert sannsynlighet for fellende dom ut fra deltakernes prosentvise vurdering av sannsynlighet for tiltaltes skyld.

4.3 Straffeutmåling

Vurdering av straffeutmåling har ikke vært tatt med i tidligere studier. Vi har inkludert dette spørsmålet for å undersøke hvorvidt effekten av det emosjonelle uttrykket kan påvirke andre juridiske avgjørelser. En variansanalyse viser en statistisk signifikant hovedeffekt av tiltaltes emosjonelle uttrykk på straffeutmåling [$F(2, 111) = 3.12, p=.05, \eta^2=.05$]. Tiltalte straffes betydelig strengere når han fremstår med et positivt uttrykk enn et nøytralt uttrykk. Lengden på straffeutmåling øker i denne sammenligningen med rundt ett år. Det fremkommer ingen signifikante forskjeller i straff når han fremstår med et negativt uttrykk sammenlignet med både positivt og nøytralt uttrykk. Vi undersøkte om fornærmedes fremtreden var av betydning for straffeutmålingen, men fant ingen effekt av hennes emosjonelle uttrykk på straff. Disse resultatene er presentert i figur 13.

Figur 13. Effekten av tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk på straffeutmåling.

4.4 Kvalitative data

Under debriefingen ble det gitt anledning til å stille spørsmål. Få benyttet seg av denne muligheten. I spørreskjemaet var det også gitt anledning til å gi kommentarer, noe mange benyttet seg av. Generelt finner vi at kvalitative data underbygger de statistiske resultatene i denne undersøkelsen. Disse kommentarene vil bli mer omstendelig behandlet og eksemplifisert i diskusjonen.

I forhold til troverdighet fremkommer det at flere av deltakerne tror at faktorer som tiltaltes og fornærmedes kroppsspråk, blick, talemåte og emosjonelle uttrykk kan brukes som indikasjoner på troverdighet. Dette samsvarer med funnet om at emosjonelt uttrykk påvirker

slike vurderinger. De fleste av kommentarene omhandler aspekter ved tiltalte. Mange kommenterer likevel fornærmedes fremtreden. Imidlertid er det ikke belegg i de kvantitative analysene for at fornærmedes emosjonelle uttrykk påvirker hennes troverdighet. Når det gjelder skyldspørsmål og straffeutmåling varierer deltageres kommentarer. Fem deltagere har avstått fra å besvare skyldspørsmålet og sier at de ikke kan ta en slik beslutning uten å være helt sikre. Andre er langt mer sikre, eller mer villige til å ta denne risikoen. Flere av deltagere har vurdert sannsynligheten for at tiltalte er skyldig helt ned i 50 og 60 % og velger å dømme vedkommende. De statistiske forskjellene i straffeutmålingen gjenspeiles også i kommentarene deltagerne har gitt.

5.0 DISKUSJON

Resultatene fra dette eksperimentet støtter tidligere funn som indikerer at stereotypier om vitners emosjonelle uttrykk påvirker hvordan troverdighet vurderes. Resultatene fra denne undersøkelsen viser i likhet med Wessel et al. (sendt til publikasjon) en signifikant hovedeffekt av tiltaltes emosjonelle uttrykk på vurderingen av hans troverdighet. Han er mest troverdig når han fremstår med et negativt emosjonelt uttrykk og vurderes minst troverdig når han viser et mer positivt uttrykk. Imidlertid viser denne undersøkelsen at effekten av det emosjonelle uttrykket modereres av den kontekstuelle endringen som her er foretatt med begrunnelse i den økologiske validiteten – nemlig sammensetningen av tiltaltes og fornærmedes forklaringer slik en ser i autentiske rettssaker. En sammenligning med kontrollgruppen viser at tiltaltes troverdighet synker betraktelig i alle de emosjonelle betingelsene når fornærmedes forklaring inkluderes. Vi finner også at fornærmedes troverdighet vurderes høyere enn tiltaltes troverdighet i alle betingelsene i dette forsøket. Sammenlignet med kontrollutvalget vises en svak, signifikant reduksjon i fornærmedes troverdighet når hun fremstår trist. Det er imidlertid verdt å merke seg vi ikke finner noen hovedeffekt av emosjonelt uttrykk på fornærmedes troverdighet.

For kontrollgruppen har skyldspørsmålet vært hypotetisk fordi kun en av partenes forklaringer er presentert. Når tiltalte vurderes alene viser resultatene en økning i domfellelser som er parallell med en økning i hvor sannsynlig det er for at tiltalte er skyldig (Wessel et al., sendt til publikasjon). Deltagere som kun har vurdert fornærmede har likevel angitt sannsynlighet for tiltaltes skyld og vurdert skyldspørsmålet. Resultater fra dette forsøket er svært like disse resultatene (Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003). Det kan tyde på at forsøkspersoner er like villige til å dømme tiltalte uten å ha sett hans forklaring som når hans forklaring er inkludert. Vi har ikke funnet noen signifikant hovedeffekt av det emosjonelle uttrykket på vurdering av sannsynlighet for skyld eller på antall fellende dommer i dette eksperimentet. Utforskende analyser avslører likevel en interessant sammenheng mellom hvordan forsøkspersoner vurderer sannsynlighet for skyld og hvorvidt de velger å dømme tiltalte. Resultatene viser betydelig variasjon i tilbøyelighet for domfellelse og det er verdt å merke seg at flere deltagere som vurderer sannsynligheten for at tiltalte er skyldig helt ned i 60 % likevel velger å dømme vedkommende. Vi finner også en effekt av det emosjonelle uttrykket på hvor strengt tiltalte straffes. En mer lettsindig og positiv emosjonell fremtoning svir med om lag ett år lenger fengselsstraff enn dersom tiltalte fremstår trist eller

nøytral. Som forventet ut i fra tidligere studier i denne rekken fant vi ingen holdepunkter for effekter av kjønn i dette datamaterialet.

5.1 Troverdighet

Denne studien viser en betydelig effekt av det emosjonelle uttrykket på tiltaltes troverdighet når hans forklaring følger fornærmedes vitnemål. I likhet med tidligere funn vurderes han mest troverdig når han fremstår med et negativt emosjonelt uttrykk og minst troverdig når han viser et mer positivt emosjonelt uttrykk (Wessel et al., sendt til publikasjon). Det er en signifikant reduksjon i tiltaltes troverdighet i den triste og den nøytrale emosjonelle betingelsen når fornærmedes forklaring også inkluderes enn når tiltalte vurderes alene (Wessel et al., sendt til publikasjon). I begge studiene vurderes han likt i den positive betingelsen. Dette gir holdepunkter for å hevde at fornærmedes tilstedeværelse i seg selv har stor innvirkning på vurderingen av tiltalte. Det er interessant at effekten av det emosjonelle uttrykket på hennes troverdighet forsvinner når tiltalte forklarer seg parallelt. På denne måten sletter interaksjonen ut hovedeffekten av det emosjonelle uttrykket på fornærmedes troverdighet.

En mulig forklaring av disse funnene kan være at når både tiltaltes og fornærmedes forklaringer inkluderes i presentasjonen, fordobles informasjonsbasen sammenlignet med tidligere studier som kun har vist en av forklaringene. Tidligere forskning har pekt på effekten av det emosjonelle uttrykket som en konsekvens av deltagerens stereotypiske bruk av det emosjonelle uttrykket som en indikator på troverdighet (Bollingmo et al., under trykking). Kunda med kollegaer (2002) hevder at når lengden på sosial interaksjon øker, økes også tilgjengelig informasjon om aktørene. Dette kan i sin tur redusere aktivering og anvendelse av stereotypier. Slik kan det tenke seg at bruken av emosjoner som stereotypi reduseres når informasjon om både tiltalte og fornærmede er tilgjengelig, slik at deltagerens beslutninger i større grad forankres i annen informasjon. På en annen side er det indikasjoner på at deltagerne påvirkes stereotypisk ved at hovedeffekten av emosjoner på tiltaltes troverdighet replikeres.

Det kan tenkes at rekkefølgen på forklaringene kan ha konsekvenser for beslutningstakernes vurderinger. Fordi fornærmedes forklaring presenteres først er en mulighet at hennes historie settes som et ankerpunkt som tiltaltes påfølgende forklaring justeres rundt og vurderes etter. Dette ankerpunktet kan oppstå ut fra det recency og primacy

effekter i mental prosessering (Miller & Campbell, 1959; Plous, 1993). En hypotese kan være at fornærmedes forklaring, gjennom primacy effekter, settes som en standard for sammenligning slik at deltagerne tar som utgangspunkt at hennes historie stemmer. Videre kan recency effekter føre til at tiltaltes emosjonelle uttrykk blir viktigere enn hennes når deltagerne vurderer holdbarheten av hans forklaring opp mot hennes. En deltager kommenterer at det er: ”Lettere å tro på forklaringen som kom først, fordi den andre virket mer som en vridning av sannheten”, og en annen skriver ”... Tror også at hvilken rekkefølge videoen ble vist har betydning for min vurdering”.

En annen mulighet er at emosjoner i seg selv kan skape dette ankerpunktet. Både forsøkspersonenes egne emosjonelle reaksjoner kan påvirke ankeret eller så kan vitnenes emosjonelle uttrykk ha en innvirkning. I forhold til vitnenes emosjonelle uttrykk kan det tenkes at det er lettere å tolke og forstå fornærmedes reaksjoner sammenlignet med tiltaltes emosjoner. Hennes reaksjoner kan tolkes som mindre tvetydige enn tiltaltes emosjonelle reaksjoner. Både hennes triste og nøytrale emosjonelle reaksjoner forekommer hyppig i virkelige avhør (Kaufmann et al., 2003; Winkel & Kopplear, 1991), i tillegg til at de er vanlige kliniske reaksjoner til traumatiske opplevelser (Dahl, 2005; Jakobsen, 2006), og samsvarer med forventninger vi har til ofres reaksjoner på alvorlige kriminelle hendelser (Rose et al., 2006). En deltager kommenterer dette i betingelsen hvor fornærmede fremstår nøytral: ”Kvinnen viste ikke mye følelser, men hun virket troverdig i at man kunne se at hun ikke løy” og en annen skriver ” Virket innøvd. Vel å merke kan en traumatisk opplevelse kanskje føre til dette. Må ta på en maske for å klare å fortelle”. På den andre siden kan tolkningen av tiltaltes emosjonelle uttrykk kan være gjenstand for mer tvetydighet og fremme tvil om emosjonenes betydningen og tiltaltes overlegg (Salekin et al., 1995; Tsoudis & Smith-Lovin, 1998). For eksempel kan hans triste fremtreden både tolkes som den angrende synderen, så vel som at han kan være fortvilet over falske anklagene han står ovenfor. Dette underbygges av kvalitative observasjoner i eksperimentet. En deltager kommenterer for eksempel at det er ”Lettere å tro på folk som tydelig gir inntrykk av anger” og en annen skriver ” Synes mannen viste anger i kroppsspråk”. Det er imidlertid ikke alle deltagerne som er enige i dette. En forsøksperson skriver ”Usikker på om mannen gråter mest på grunn av alvoret i situasjonen i etterkant, for eventuelt å få sympati” og en annen sier at ”Mannen virket veldig opprørt men det fremstår mer som anger på en gal oppførsel”. På samme måte kan hans positive uttrykk reflektere en bagatelliserende og muligens arrogant holdning eller være uttrykk for en tiltalt som opplever anklagene som ”tøysete” påstander og dermed ikke tar innover seg alvoret i anklagene.

En annen mulighet er at deltagernes egne emosjonelle reaksjoner kan føre til at fornærmedes forklaring anvendes som et ankerpunkt. Bodehausen et al. (2000) rapporterer at triste deltagere i større grad enn lystige forsøkspersoner påvirkes av ankereffekter. En hypotese kan være at alvoret i vårt paradigme kan gi deltagerne et trist humør på grunn av sakens natur. Vi har imidlertid ikke målt deltagerens emosjoner, slik at vi ikke kan bekrefte eller avvise denne hypotesen.

En annen plausibel forklaring på hvorfor hovedeffekten av det emosjonelle uttrykket på fornærmedes troverdighet uteblir kan være at deltagerne fokuserer mer på tiltalte fordi at utfallet av skyldspørsmålet og straffeutmålingen til syvende og sist kun har praktiske konsekvenser for han. Dermed blir han hovedfokus for beslutningstakerne. Plous (1993) diskuterer hvordan fremtredende trekk ("salient features") i mental prosessering og heuristisk beslutningstaking legger føringer på beslutningstakeres perspektiv. Denne forfatteren rapporterer at informasjon som oppfattes som fremtredende og viktig ofte er mer tilgjengelig for oss og påvirker oss mer enn informasjon som ikke er det. Det kan dermed tenkes at deltagerne fokuserer mest på tiltalte fordi deres beslutninger gjør de "medskyldige" i hans skjebne.

Disse resultatene er betydningsfulle i lys av debatter som har pågått om hvorvidt ofre i voldtektssaker skal slippe å forklare seg i retten på grunn av den emosjonelle belastningen det kan medføre. Resultatene i denne undersøkelsen viser at fornærmedes tilstedeværelse er av stor betydning. Imidlertid er ikke dette helt uproblematisk i forhold til diskusjonen om irrelevant påvirkning av emosjonelt materiale i rasjonell beslutningstaking. Retten ber ofte voldtekts ofre fortelle om seg selv, samt de psykologiske, fysiske og økonomiske konsekvensene av den kriminelle handlingen de har vært utsatt for (Greene, 2004). Denne informasjonen har forøvrig ingen betydning for hvorvidt tiltalte er skyldig eller ikke. Det kan likevel tenkes at det emosjonelle vitnets tilstedeværelse og andre typer irrelevant informasjon om vitnet påvirker juryen (Greene, 2004). På den ene siden kan det argumenteres for at juryer bør vite hvilke konsekvenser og belastninger voldtekten har medført for fornærmede. På en annen side kan det argumenteres for at retten på denne måten inkluderer enda mer emosjonelt innhold som dermed øker sårbarheten for påvirkning av irrelevant informasjon og stereotypier. Greene (2004) rapporterer at informasjon om offeret ikke hadde noen effekt på hvordan simulerte juryer vurderer tiltalte. Han vurderes like negativt uavhengig av hvilken informasjon som presenteres om offeret. Dette sammenfaller med funnene i denne studien som viser at fornærmedes emosjonelle uttrykk ikke påvirker tiltaltes troverdighet, men at det er hennes tilstedeværelse i seg selv som er av betydning.

Greene (2004) hevder imidlertid at beskrivelser av offerets personlige karakteristika er betydningsfulle for hvordan juryen vurderer offeret. I denne forskerens studie sammenlignes to ulike ofre. Et offer beskrives som en fremgangsrik fotograf med stabile og gode familiebånd. Det andre offeret er et fraskilt medlem av en motorsykelklubb. Deltagerne vurderer fotografens psykologiske, fysiske og økonomiske belastninger langt større enn i motorsyklistens tilfelle (Greene, 2004). Resultater fra dette eksperimentet tyder på at informasjon om offeret ikke nødvendigvis har noen konsekvens for dommen i seg selv, men muligens for spørsmål om oppreisning og erstatning.

Vi kan ikke utelukke en slik konsekvens i dette eksperimentet, da vi ikke har inkludert spørsmål om erstatning og oppreisning. Tidligere studier i denne rekken har benyttet samme materiale som i denne studien, slik at eventuelle konsekvenser av variasjoner i ofrets og tiltaltes person ikke kan utelukkes. Det ville vært interessant for fremtidig forskning å replikere dette eksperimentet med andre personer i offerets og tiltaltes rolle, samt inkludere forespørsel om eventuell erstatning til offeret.

5.2 Vurdering av sannsynlighet for skyld og skyldspørsmålet

Resultatene fra dette eksperimentet viser ingen signifikant effekt av emosjonelt uttrykk på vurdering av sannsynlighet for tiltaltes skyld eller skyldspørsmålet. Dette skiller seg fra tidligere eksperimenter som rapporterer en signifikant effekt av vitners emosjonelle uttrykk på skyldspørsmålet. Imidlertid er premissene for vurderingene i disse undersøkelsene hypotetiske og det er nærliggende å tro at kontrollutvalgets beslutningstakingsprosesser derfor skiller seg fra utvalget i eksperimentet. Resultatene på disse punktene i tidligere studier har derfor svært begrenset økologisk validitet.

Utforskende analyser av dette datamaterialet avslører imidlertid en svært interessant sammenheng mellom hvordan forsøkspersoner vurderer sannsynlighet for skyld og hvorvidt de faktisk stemmer for domfellelse eller frikjennelse. Det er verdt å merke seg at terskelen for å stemme skyldig er svært lav sammenlignet med hvor overbeviste deltagerne er om at tiltalte er skyldig. Noen av deltagerne har vurdert sannsynligheten for at tiltalte er skyldig helt ned i 50 %, men velger likevel for å dømme vedkommende. Over 80 % stemmer for fellende dom når sannsynligheten for at tiltalte er skyldig kun vurderes som 70%. Ut fra disse resultatene viser et estimat at det er 60 % sannsynlighet for en domfellelse dersom sannsynligheten for skyld vurderes som 60 % og at det er nær 80 % sannsynlighet for fellende dom dersom

sannsynligheten for skyld vurderes til 70 %. Det er interessant at dette estimatet viser en markant økning i sannsynlighet for domfellelse når sannsynligheten for skyld vurderes mellom 60 og 80 %. Terskelen for domfellelse er generelt lav ut fra hva som med rimelighet burde forventes ut fra at fellende dom skal være konsekvensen i saker der sannsynligheten for tiltaltes skyld er hevet over en hver tvil (Borgarting lagmannsrett, 2002). Det kan tyde på at det er stor variasjon blant deltagerne på hvor terskelen for rimelig tvil og overveiende sannsynlighet for skyld ligger, og at denne terskelen generelt er svært lav.

Dette funnet støtter tidligere forskning som hevder at juryordningens ivaretagelse av rettssikkerheten ikke er god nok og resultatene kan bidra til å svekke juryordningens tillit ytterligere. Andre forskere har påpekt at jurymedlemmer varierer i formell resonneringsevne og forståelse av rettsregler (Weinstock & Cronin, 2003), særlig i forhold til aspekter som definisjonen av rimelig tvil og hvem som bærer bevisbyrden i en rettssak (Kuhn et al., 1994; Reifam et al., 1992; Rose & Ogloff, 2001). Dette støttes også av observasjoner fra norsk rettsvesen (Riksadvokaten, 2007). Individene varierer også i hvor sikre de mener de må være for å fatte en beslutning (Kuhn et al., 1994). Disse faktorene kan bidra til å forklare våre resultater.

Kvalitative data i denne undersøkelsen støtter variasjonen i deltagerne vurderinger: En deltager skriver "Burde vel egentlig ikke si noen skyldige med mindre man er 100 % sikker" og "Synes også det er viktig at det er høy sannsynlighet hvis man stemmer skyldig". Andre kommenterer "Jeg ser med bakgrunn i vitneforklaringene at det er sannsynlig at mistenkte er skyldig. Men med bakgrunn i at det er en god porsjon usikkerhet, kan jeg ikke stemme for at han er skyldig" og "Hadde det vært en "vet-ikke" rubrikk hadde jeg antageligvis ha krysset der". Andre deltagere uttrykker langt mindre tvil om tiltaltes skyld: "Mannen har misforstått situasjonen, men er skyldig i voldtekt", "Problemet er at tiltalte ikke opplever seg selv som skyldig, men er det likevel" og "Jeg får litt inntrykk av at saken er bygd på en viss grad av misforståelse fra mannens side, men siden samleiet var ufrivillig fra damen sin side bør det defineres som voldtekt og straffes for". Selv om disse funnene foreløpig ikke kan relateres til effekten av vitners emosjonelle uttrykk som er hovedfokus for denne oppgaven, er funnene svært interessante fra et praktisk juridisk perspektiv.

5.3 Straffeutmåling

Jurymedlemmer i det norske domstolssystemet tar kun stilling til skyldspørsmålet og ikke til straffeutmålingen. Vi har inkludert dette spørsmålet fordi en hypotetisk straffeutmåling fra deltagerne som har stemt skyldig blant annet kan fortolkes som en indikasjon på hvor mye de tror på at tiltalte er skyldig. Strengere straff kan tolkes som en sterkere overbevisning om at vedkommende er skyldig. Alternativt kan straffeutmåling indikere hvor grov voldtekten fremstår for deltagerne. Kommentarer fra deltagerne støtter disse antakelsene: ”Siden man ikke kan vurdere signaler fra henne, kan vi ikke vite hvor grov den var, derfor minst mulig straff”, ”Ikke maks fordi det ikke var ”brutalt nok” og fordi kvinnen faktisk har invitert med seg mannen hjem”, ”Det er ”formidlende” at det ikke er noen sterk grad av vold inne i bildet” og ”Tre år i dette tilfellet, men ved grovere voldtekter burde straffen være minst ti år”.

Vi har funnet en statistisk signifikant hovedeffekt av det emosjonelle uttrykket på straffeutmåling. Det fremkommer ingen signifikant forskjell mellom tiltaltes nøytrale og triste fremstilling. Han dømmes i begge tilfeller til om lag 3,5 års fengsel. Imidlertid straffer det seg å fremstå med en positiv emosjonell fremtreden. Dette svir med omtrent ett år lenger fengselsstraff.

En mulig forklaring på disse resultatene kan være at tiltaltes emosjonelle uttrykk modulerer deltagerens responser og muligens deres emosjonelle reaksjoner (Bodenhausen et al., 1994; Bodenhausen et al., 2000). Det kan tenkes at deltagerne provoseres av tiltalte hvis han oppleves som å tilsynelatende ta lett på alvor i situasjonen. En deltager kommenterer ”At han lo innimellom svekket hans troverdighet. Uansett skyldig eller ikke er det ikke greit å le under slike omstendigheter”. Andre skriver ”Mannen virker litt upåvirket og avslappet i forhold til hva som har skjedd. Nesten litt useriøs. Med tanke på hva han er beskyldt for å gjøre” og ”Mannen er, hans situasjon som anklaget for voldtekt, nesten oppstemt og intens. Han virker overhodet ikke plaget over å være under press”. I motsetning sympatiserer deltagerne mer med den triste eller nøytrale tiltalte. I disse betingelsene tilbyr de han sympati og formildende omstendigheter. Flere deltageren kommenterer også dette: ”Fordi han kanskje hadde misforstått signalene mener jeg han ikke trenger strengeste straff”, ”Virket som han oppriktig ikke skjønnte at hun ikke ville, bare at hun flørtet”, ”Jeg er ganske sikker på at han misforstod kvinnens kroppsspråk og spørsmål, og tror ikke han mente hensiktsmessig å voldta denne jenta. Jeg tror han er skyldig, men synes ikke han burde få altfor lang straff”, ”Hans gråtkvalte vitnemål vitner om at han muligens skjønner at han har gjort noe han i ettertid

skjønnte var galt”, ” Tror han har misforstått situasjonen, men det er like fullt en voldtekt”. Disse funnene støtter derfor at lekfolk påvirkes av det emosjonelle uttrykket når de vurderer straff til tross for at forklaringene i alle betingelsene er identiske. Det kan tyde på at den samme voldtekten fremstår mindre grov når tiltalte gråter og det er mulig at deltagere er mer tilbøyelige til å fortolke tiltaltes adferd som en stakkarslig misforståelse enn når tiltalte fremstår med et mer positivt uttrykk.

Bodenhausen og kollegaer (1994) rapporterer også at forsøkspersoners egne reaksjoner og emosjoner kan være betydningsfulle i en slik sammenheng. En gråtende og misforstått tiltalt kan tenkes å vekke triste reaksjoner hos deltagerne, hvor en mer lettsindig og bagatelliserende tiltalt kan provosere og skape sinnereaksjoner hos forsøkspersonene. Bodenhausen et al. (1994) viser i et sosialperseptuelt eksperiment indikasjoner for at sinte forsøkspersoner gir flere stereotypiske vurderinger. Triste deltagere skiller seg ikke fra deltagere med nøytralt humør i denne sammenhengen. Dette kan bidra til å forklare hvorfor straffeutmålingen skjerpes når tiltalte fremtrer med et mer positivt uttrykk. Det kan tenkes at tiltaltes fremtreden provoserer forsøkspersonene slik at den stereotypiske effekten av det emosjonelle uttrykket får større betydning. Det kan tenkes at negative emosjoner, både sinne og tristhet, generelt øker sannsynligheten for bruken av stereotypier (Bodenhausen et al., 1994; Bodenhausen et al., 2000).

Resultatene i denne undersøkelsen samsvarer også med Tsoudis og Smith-Lovins (1998) funn. Disse forskerne rapporterer at vitners og tiltaltes emosjonelle uttrykk bidrar til å danne et inntrykk av deres identitet. For eksempel avkrefter tiltaltes angrende og triste uttrykk vedkommendes kriminelle identitet og forsøkspersoner får mer sympati for gjerningsmannen. Negative affeksjoner skaper positive evalueringer, som i sin tur reduserer straffeutmålingen (Tsoudis & Smith-Lovin, 1998). På samme måte vil ofre som gråter ta avstand fra en identitet som offer og signalisere uretten i det som har hendt. I motsetning vil ofre med nøytrale uttrykk få noe redusert sympati potensielt på grunn av en mer negativ evaluering av deres identitet. Emosjoner som ikke samsvarer med opplevelse av urett kan dermed signalisere at ofret fikk som fortjent og at intet annet var å forvente. Dette kan bekrefte identiteten som offer og gi negative evalueringer som reduserer sympatien (Tsoudis & Smith-Lovin, 1998).

Rose et al. (2006) rapporterer at vi har normer for emosjonelle uttrykk, hvor samsvar mellom forventninger og faktiske uttrykk ledsager troverdighet og sympati for ofre. Dette kommer særlig til uttrykk i deltageres kommentarer i de betingelsene hvor fornærmede fremstår med et nøytralt emosjonelt uttrykk: ”At hun virket så upåvirket gjorde at man ikke følte noe sympati, selv om forklaringen virket troverdig nok”, Veldig lite følelser inne i bildet

hos kvinnen – jeg hadde trodd man ville sett mer rystet ut og vist tydeligere følelser i det hun skulle ”gå gjennom” kvelden hun ble voldtatt”, ” At kvinnen ikke virket mer i sjokk, at hun ikke var mer sint” og ” La merke til at hun virket kontrollert, kanskje litt rart at hun ikke var kraftigere tynget av situasjonen (for eksempel gråt), men på en annen side virker hun troverdig ved at hun er så rolig- at hun er sikker i sin sak”. Forventninger til tiltaltes fremtreden kommer også til uttrykk i en kommentar fra en deltager: ”Mannen fremsto stereotypt og manglet noe troverdighet i forhold til min forventede atferd i en slik situasjon”. Annen forskning rapporterer tilsvarende funn (Tsoudis & Smith-Lovin, 1998). Heath et al. (2004) finner også at tiltaltes emosjonelle uttrykk påvirker simulerte juryer. Sterke emosjonelle uttrykk gir i denne studien færre fellende dommer og kortere straffer i saker hvor den tekniske bevisbyrden er svak. I forhold til straff sammenfaller disse funnene med resultatene fra denne studien. Vi har imidlertid ikke påvist noen signifikant effekt av det emosjonelle uttrykket på skyldspørsmålet.

Utover påvirkningen av det emosjonelle uttrykket på tiltaltes troverdighet og straffeutmålingen i dette eksperimentet, støtter de kvalitative data i dette eksperimentet annen forskning som indikerer at forsøkspersoner kan la seg påvirke av andre irrelevante faktorer og stereotypier i juridisk beslutningstaking. Mange av deltagerne begrunner flere av sine vurderinger ut fra stereotypier om hvordan non-verbal adferd indikerer løgn, troverdighet og skyld. Eksempler på dette er flakkende blikk, bekledning, hvilken retning vedkommende ser, fikling, pauser, gråt og smil. Noen av deltagerne kommenterer at ”Kvinnen hadde ingen fremtredende skjelvninger på hendene”, ”Omstendighetene burde virke formidlende på straffen til en viss grad, med tanke på middagsinvitasjon pluss at en kvinne ikledd kjole kan gi blandede signaler” og ”Har hørt at blikket går i en bestemt retning når en lyver, men begges blikk skiftet, så umulig for en lekmann å avgjøre”. En annen etterlyser enda mer kroppsspråk: ”Kunne godt tenkt meg å ha sett hele kroppen for å få med meg fullstendig kroppsspråk”. Også stereotypier knyttet til alkohol fremkommer i deltagerens utsagn. En forsøksperson skriver at ” Inntrykket ut i fra forklaringene er at han er skyldig, men andre faktorer er uklare. Hvor mye alkohol hadde de drukket?” og en annen kommenterer at ”Alkoholen spiller nok en vesentlig rolle, og begge parter er på grunn av dette av forskjellige oppfatninger av hva som hendte”. Slike henspeilinger på utseende, bekledning og irrelevant adferd som for eksempel alkoholkonsum rapporteres også i annen forskning (Bornstein, 1999; Sims et al., 2007; Sigall & Ostrove, 1975; Vrij, 1997), så vel som at det forekommer i behandlingen av voldtektssaker i norske domstoler (Riksadvokaten, 2007; Vigrestad, 2004).

Resultatene i denne undersøkelsen støtter påstanden om at prospektive jurymedlemmers beslutninger og vurderinger påvirkes av irrelevante stereotypier i en kontekst som i større grad enn tidligere studier ligner autentiske rettssaker. Resultatene viser at effekten av tiltaltes emosjonelle uttrykk ledsager vurderingen av tiltaltes troverdighet og at hans troverdighet synker betydelig som en effekt av fornærmedes tilstedeværelse. Det er ingen hovedeffekt av emosjonelt uttrykk på fornærmedes troverdighet. Vitnenes emosjonelle uttrykk har ingenting å si for skyldspørsmålet, men gir utslag på straffeutmålingen.

5.4 Økologisk validitet

En innvending er imidlertid at dette faktisk ikke er en reell rettssak. Kan resultatene fra denne studien brukes til å trekke slutninger om hvordan emosjonalitet modulerer faktiske juridiske beslutninger? Økologisk validitet refererer til ”generaliserbarheten av funn til eller på tvers av populasjoner, kontekster, tid, og tilsvarende” (Pedhazur & Schmelkin, 1991, s. 229). I praksis forutsetter økologisk validitet at utvalget som anvendes i forskningen er representativt for populasjonen en ønsker å vite noe om. I tillegg må forskeren tilstrebe at den eksperimentelle konteksten tilsvarer konteksten hvor det aktuelle fenomenet normalt opptrer. Forskeren må også ta i betraktning at psykologiske fenomener, mekanismer og prosesser kan være dynamiske og endres over tid (Pedhazur & Schmelkin, 1991). Økologisk validitet handler derfor om at vi etter beste evne sikrer at utvalg og metoder vi bruker tilstreber virkeligheten på en slik måte at vi kan trekke holdbare slutninger om hvordan disse fenomener opptrer naturlig.

Dessverre er det slik at noen fenomener kan være svært vanskelige, om ikke umulige, å forske på i sin naturlige kontekst på grunn av praktiske, etiske, metodologiske eller juridiske hindringer (Bornstein & McCabe, 2005; Rose & Ogloff, 2001). Forskning på det juridiske feltet er et godt eksempel på dette. For eksempel har mange land strenge restriksjoner på forskeres og medias tilgang til jurymedlemmer i autentiske rettssaker med begrunnelse i at medlemmene ikke skal bestikkes, ledes eller på andre måter påvirkes (Rose & Ogloff, 2001). Fordi forskere heller ikke kan vilkårlig fordele juridiske aktører på ulike eksperimentelle betingelser, er det vanlig å anvende jurysimuleringer i forskning på psykologiske mekanismer som ledsager juryers beslutningstaking. I tillegg til restriksjoner utenfra, er det også nødvendig med forenklete og kontrollerte betingelser for å kunne isolere og manipulere variabler og begrense forklaringsvariablene. Dette er av kritisk betydning for å sikre den indre

validiteten. Indre validitet referer til holdbarheten av slutninger vi trekker om at den uavhengige variabelen (det emosjonelle uttrykket) skaper effekter på de avhengige variablene (skyld, troverdighet og straffeutmåling) (Pedhazur & Schmelkin, 1991). Dersom antall mulige forklaringsvariabler ikke reduseres har vi ingen holdepunkter for å si noe om årsakssammenhengen mellom variablene. Rettssaker er komplekse og langvarige slik at aktørene utsettes for og påvirkes av et mangfold av faktorer. Dermed er forenklete fremstillinger uunnværlig av hensyn til den indre validiteten når vi studerer effekten av enkelte fenomener (Rose & Ogloff, 2001; Pedhazur & Schmelkin, 1991). Det er likevel flere kritiske aspekter med henblikk på den økologiske validiteten ved mye av den eksperimentelle forskningen som er gjort på juryer og juridisk beslutningstaking (Bornstein, 1999; Diamond, 1997; Rose & Ogloff, 2001).

For det første er det svært vanlig at universitetsstudenter og ikke øvrige samfunnsborgere er forsøkspersoner som skal representere jurymedlemmer. I tillegg benyttes det ofte utskrifter, skuespill eller videoopptak som materiale. For det tredje blir deltakerne testet i laboratorieundersøkelser og ikke i en faktisk rettssal. I mange forsøk responderer deltagerne individuelt fremfor å fatte felles slutninger etter en jurydiskusjon slik det foregår i virkelige rettssaker (Bornstein, 1999; Bornstein & McCabe, 2005; Diamond, 1997; Rose & Ogloff, 2001). Kanskje mest kritisk er også det faktum at eksperimentene fremdeles er simuleringer på tross av grep for å skape konteksten så virkelighetsnær som mulig. Med andre ord har ikke avgjørelsene noen virkelig konsekvens (Bornstein & McCabe, 2005). Til tross for disse generelle innvendingene i forhold til den økologiske validiteten av denne typen eksperimenter, eksisterer det litteratur som rettferdiggjør og støtter verdien av slik forskning.

Vår hovedkritikk av de tidligere studiene som dette eksperimentet bygger på er nettopp i henhold til studienes økologiske validitet. Det mest kritiske aspektet er at forsøkene har isolert fornærmedes og tiltaltes forklaring slik at skyldspørsmålet er rent hypotetisk og kun basert på en side av saken. For å komme et steg nærmere valide slutninger om hvordan det emosjonelle uttrykket modulerer juridiske beslutninger og vurderinger i virkeligheten, har vi i dette eksperimentet presentert begge parter forklaringer. Det er likevel aspekter ved denne undersøkelsens økologiske validitet som kan diskuteres. Bornstein (1999) peker generelt på valg av forsøkspersoner og aspekter ved eksperimentelt design som kritiske punkter i forskning på juridisk beslutningstaking.

Eksperimentene i denne rekken som har undersøkt lekfolk har i stor grad brukt studenter ved Universitetet i Oslo som forsøkspersoner og ikke faktiske jurymedlemmer. En kan derfor diskutere utvalgets representativitet i forhold til populasjonen reelle

jurymedlemmer trekkes fra. Jurymedlemmer skal reflektere et befolkningsutsnitt og studenter har både lengre utdannelse, er i gjennomsnitt yngre og er ofte mer liberale og idealistiske enn befolkningen forøvrig (Bornstein & McCabe, 2005). Diamond (1997) hevder i tillegg at studenter presterer bedre på kognitivt oppgaver som inkluderer kompleks beslutningstaking enn utvalg som er mer representative for befolkningen for øvrig. Forsøk som anvender studentutvalg kan dermed overvurdere den generelle befolkningens evne til å vurdere komplekst materiale som i en rettssak. Dette vil dermed kunne forsterke funn viser at simulerte juryer ofte har problemer med å forstå sentrale rettsregler og juryinstruksjon (Kuhn et al., 1994; Weinstock & Cronin, 2003; Rose & Ogloff, 2001). Hvis studenter strever, kan en ut fra Diamonds (1997) funn forvente at reelle jurymedlemmer vil få ytterligere problemer (Rose & Ogloff, 2001). En annen innvending mot bruken av studentutvalg i juryforskning at studenter oftere gir etter for gruppepress, særlig av jevnaldrende. En kan derfor tenke seg at dette kan gi utslag i studier som bruker simulerte juryer (Diamond, 1997). Det er også et vesentlig skille mellom eksperiment og virkelighet i at forsøkspersoner deltar frivillig i en svært begrenset tidsperiode, mens reelle jurymedlemmer stevnes av retten og plikter å delta under hele rettssaken (Bornstein & McCabe, 2005). Det er ikke utenkelig at dette kan ha konsekvenser for faktorer som motivasjon og hvor alvorlig medlemmene tar oppgavene sine.

Bornstein (1999) har gjort en oversiktsundersøkelse av en rekke juryforskning. Han har sammenlignet eksperimenter som har brukt studentutvalg med undersøkelser som har trukket utvalg fra andre populasjoner: enten jurymedlemmer som enda ikke har vært i retten, jurymedlemmer som har avsluttet juryplikten, eller deltagere fra offisielle valglister som representerer prospektive jurymedlemmer slik de trekkes i virkeligheten. Studiene inkluderer en rekke ulike kriminalsaker, hvor det gjennomgående funnet er at studentutvalgene ikke skiller seg fra andre utvalg med hensyn til juridisk beslutningstaking. Bornstein (1999) rapporterer at kun 5 av 26 undersøkelser viser en hovedeffekt av utvalget på domsavsigelser, hvor flesteparten hevder at studenter oftere frikjenner gjerningsmannen og idømmer mildere straffer enn andre prospektive jurymedlemmer. Bornstein (1999) konkluderer med at hovedtrenden i tidligere forskning viser at studentutvalg kan brukes i slike eksperimenter uten at det skaper en stor trussel mot økologisk validitet.

Dette gir grunnlag for å anta at selv om vi har anvendt studenter i våre utvalg, kan resultatene fra undersøkelsen likevel ha praktisk fortolkningsverdi. I tillegg har Bollingmo et al. (2008) testet politi etterforskere og dommere (Wessel et al., 2006), hvor sosiale grupper og aldersgjennomsnittet er variert i forhold til eksperimentene som anvender studenter som

forsøkspersoner. I undersøkelsen som har testet deltagere fra politiet viser tilsvarende resultater som studentutvalgene. Dette underbygger Bornsteins (1999) konklusjon om at studenter kan brukes i simulerte jurystudier.

En innvending til flere undersøkelser av juridisk beslutningstaking er at forsøkspersonene ikke blir gitt anledning til å diskutere seg i mellom (Bornstein, 1999; Bornstein & McCabe 2005; Diamond, 1997; Rose & Ogloff, 2001). Dette er også tilfellet i denne studien. Deltagernes vurdering av troverdighet, skyld og straffeutmåling foretas alene slik at det er rimelig å anta at grunnlaget for vurderingene tilsvarende det standpunktet jurymedlemmer har før de går inn i forhandling. Bornstein og McCabe (2005) rapporterer at denne mangelen kan påvirke den økologiske validiteten av studier på juryers beslutningstaking og funksjon. Medlemmenes diskusjon kan bidra til å redusere skjevheter, misforståelser, samle informasjon og inkludere aspekter andre jurymedlemmer ikke har overveid (Diamond, 1997). På den andre siden er det også slik at jurydiskusjon byr på egne problemer. Den korrigerende effekten av en diskusjon oppstår kun dersom en signifikant andel av jurymedlemmene går inn i diskusjonen med korrekt informasjon. Dersom dette ikke er tilfellet kan felles diskusjon bidra til å forsterke majoritetens misforståelser (Diamond, 1997).

En lengre forskningstradisjon støtter Diamonds (1997) påstander. Utfall av gruppediskusjoner forsterker ofte de eksisterende tendensene i gruppen (Brown, 2000). Dersom det eksisterer der stor enighet, polariserer utfallet i ekstrem retning. Større meningsspredning nøytraliserer ofte holdninger og beslutningens utfall mot gjennomsnittet i gruppen (Brown, 2000; Plous, 1993). Devine og kollegaer (2001) rapporterer at jurymedlemmers initiale standpunkt er avgjørende for juryens endelig beslutning i 90 % av tilfellene. Dette støttes av en rekke forskning Diamond (1997) har gjennomgått. Ruva og Bryant (2004) rapporterer også å ha funnet at medlemmene i simulerte juryer responderer i tråd med faktiske juryers beslutninger selv om de ikke diskuterer med hverandre. I prosjektet som denne undersøkelsen bygger på har Dahl et al. (2007) undersøkt effekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighet og inkludert jurydiskusjon. Disse forfatterne rapporterer at jurydiskusjon kan moderere effekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighet og skyld. De hevder at dette kan skyldes at diskusjon gjør deltagerne oppmerksomme på irrelevante påvirkningsfaktorer som dermed reduserer effekten av det emosjonelle uttrykket på troverdighetsvurderingene. En innvending er igjen at disse forskerne kun inkludert fornærmedes forklaring. Fordi sammensetningen av forklaringene ikke er gjort tidligere, anså vi det nødvendig å utelate jurydiskusjon for å redusere forklaringsvariablene. Det er kritisk å

først se på effekten av sammensetningen av begge parter forklaringer før en slik diskusjon inkluderes. Vi kan ikke utelukke at utfallet av dette eksperimentet kan endres dersom deltagerne har mulighet til å diskutere seg i mellom. En anbefaling for videre forskning er derfor å replikere dette eksperimentet i en kontekst som tillater at deltagere forhandler skyldspørsmålet.

Denne undersøkelsen har, i likhet med annen forskning på dette området, noen svakheter i lys av å være en modellstudie. Flere aspekter ved den økologiske validiteten er diskutert. Blant annet bruken av studenter som prospektive jurymedlemmer og hvorvidt deltagerne har mulighet til diskusjon. Forskning viser at studenter i denne sammenhengen ikke skiller seg betydelig fra reelle juryer. Vi har i tillegg tilstrebet en eksperimentell kontekst som i større grad enn tidligere studier likner en autentisk voldtektssak. Ut fra dette kan våre resultater være et verdifullt bidrag til en økt forståelse av hvordan emosjonalitet modulerer juridisk beslutningstaking. Vi anbefaler likevel fremtidig forskning å inkludere jurydiskusjon i en replikasjon av dette eksperimentet.

6.0 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

En økning i anmeldelser av voldtekt og få fellelende dommer innen denne lovbruddskategorien har ført til både nasjonal og internasjonal oppmerksomhet og kritikk de siste årene (CEDAW, 2003). En av årsakene til dette forholdet er at voldtekt i seg selv er vanskelig å etterforske og påvise (NOU, 2008:4). Juryer i lagmannsretten frikjenner et betydelig antall gjerningsmenn som allerede er dømt i tingretten (Kolsrud, 2005; Riksadvokaten, 2007). Forskningslitteraturen og observasjoner fra norsk rettspraksis gir holdepunkter for å hevde at juryer påvirkes av en rekke irrelevante faktorer i sin beslutningstaking (Kuhn et al., 1994; Weinstock & Cronin, 2003; Riksadvokaten, 2007). Jurymedlemmers stereotypiske holdninger og mangelfull forståelse av rettspraksis-, regler – og prinsipper kan bidra til å svekke rettssikkerheten, og ordningen høster stor kritikk fra flere juridiske hold som da ønsker å avskaffe ordningen (Hansen et al., Dagbladet 03. juli, 2007).

Denne undersøkelsen bygger på et større prosjekt ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. Prosjektet omfatter fem eksperimenter som omhandler effekten av vitners emosjonelle uttrykk på vurderinger av skyld og troverdighet (Bollingmo et al., 2008; Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Dahl et al., 2007; Wessel et al., 2006; Wessel et al., sendt til publikasjon). Hensiktet med dette eksperimentet er å utforske hvordan denne effekten modulerer troverdighet når forsøkspersoner får tilgang på både tiltalte og fornærmedes forklaring fremfor kun en av partene. Vi har eksperimentelt testet 170 forsøkspersoner og sammenlignet våre resultater med et kontrollutvalg på 344 deltagere fra tidligere eksperimenter (Bollingmo et al., under trykking; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., sendt til publikasjon). Vi har undersøkt effekten av både tiltaltes og fornærmedes emosjonelle uttrykk på deltageres vurdering av deres troverdighet. Vi har også sett på om tiltaltes fremstilling påvirker vurderingen av fornærmede og omvendt. Resultatene replikerer hovedeffekten av tiltaltes emosjonelle uttrykk på egen troverdighet, men viser at hans troverdighet synker betydelig når han fremstår negativ eller nøytral i det fornærmedes forklaring ledsager hans. Videre finner vi at fornærmedes troverdighet synker svakt når hun fremstår trist sammenlignet med kontrollutvalget. Hovedeffekten av fornærmedes emosjonelle uttrykk på hennes troverdighet forsvinner i dette forsøket. Vi har ikke funnet noen sammenheng mellom vitnenes emosjonelle fremtreden og vurderinger av sannsynligheten for tiltaltes skyld eller skyldspørsmålet. Det er imidlertid verdt å merke seg at deltagernes terskel for å velge skyldig dom er svært lav i forhold til hvor sannsynlig de vurderer tiltaltes skyld. I

følge loven skal tiltalte frikjennes dersom det foreligger overveiende tvil. Det er rimelig å anta at terskelen for sannsynlighet for skyld hevet over en hver tvil vil ligge nært 90 eller 100 %. Det er derfor svært overraskende at flere forsøkspersoner som betrakter sannsynligheten for at tiltalte er skyldig som 50 %, likevel dømmer vedkommende. Antall fellende dommer øker betydelig når deltagere angir estimerer sannsynligheten til 70 %. Resultatene annen forskning som hevder at det for prospektive jurymedlemmer er utydelig hva som definerer rimelig tvil og at det fremkommer en sterk tilbøyelighet til å dømme tiltalte med betydelig usikkerhet (Rose & Ogloff, 2001). Vi har avslutningsvis funnet en effekt av tiltaltes emosjonelle uttrykk på straffeutmålingen. Dersom han fremstår positiv svir dette med ett år lenger fengselstraff enn når han fremstår med et negativt eller nøytralt uttrykk. Resultatene fra denne studien indikerer at tidligere forsknings forståelse av det emosjonelle uttrykkets påvirkning muligens kan være litt for enkel, og at effekten modulerer juridisk beslutningstaking annerledes når konteksten endres i retning av autentiske saker. Resultatene støtter også annen forskning som viser at jurymedlemmer ofte misforstår grunnleggende rettsprinsipper og regler for juryens funksjon, og funnene kan bidra til å svekke tilliten til juryordningen som en rettssikker instans.

Denne undersøkelsen er en modellstudie av hvordan emosjonelt uttrykk påvirker troverdighet og skyld i en voldtektssak. Vi har anvendt studenter i vårt utvalg og utelatt jurydiskusjon. Imidlertid viser forskning på økologisk validitet av simulert juryforskning at studenter ikke skiller seg betydelig fra reelle jurymedlemmer eller andre prospektive jurymedlemmer. Fordi tidligere forskning ikke har undersøkt emosjonalitet og juridisk beslutningstaking med vurderinger av begge parter, anså vi det nødvendig å utelate jurydiskusjon for å begrense forklaringsvariablene. Vi anbefaler fremtidig forskning å replikere dette forsøket med jurydiskusjon for å undersøke holdbarheten av våre funn. Dette studiet har også anvendt identiske opptak av tiltalte og fornærmede i den samme voldtektssaken som i tidligere studier. Det ville vært interessant å variere personene, rollene og muligens scenario for å undersøke generaliserbarheten av funn fra dette eksperimentet. Vi har videre argumentert for at det kan tenkes at resultatene i denne studien til dels tilskrives konsekvenstenkning hvor det er tiltalte som dømmes og straffes, slik at utfallet av beslutningene ikke berører fornærmede direkte. Det ville vært interessant å inkludere spørsmål om erstatning og oppreisning for å undersøke dette forholdet. Vi konkluderer med at det likevel er grunnlag for å hevde at våre resultater kan gi et verdifullt bidrag til forståelsen av hvordan vitners emosjonelle uttrykke modulerer juridisk beslutningstaking.

Referanser

- Aftenposten (2008). Riksadvokaten vil fjerne juryen. *Aftenposten*, 19.august, s. 7.
- Axelsen, E. D. (2006). *Symptomet som ressurs. Psykiske problemer og psykoterapi*. Oslo: Pax Forlag.
- Bodenhausen, G. V., Gabriel S. & Lineberger, M. (2000). Sadness and susceptibility to judgemental bias: The case of anchoring. *Psychological Science*, 11, 4, 320-323.
- Bodenhausen, G. V., Sheppard, L. A. & Kramer, G. P. (1994). Negative affect and social judgement: The differential impact of anger and sadness. *European Journal of Social Psychology*, 24, 45-62.
- Bollingmo, G. C., Wessel, E. O., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (2008). Credibility of the emotional witness: A study of ratings by Police Investigators. *Psychology, Crime and Law*, 14, 1, 29-40.
- Bollingmo, G. C., Wessel, E., Sandvold, Y., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (under trykking). The effect of biased and non-biased information on judgements of witness credibility. *Psychology, Crime & Law*.
- Borgarting lagmannsrett (2002). *Borgarting lagmannsrett – Årsmelding 2002* [online]. Hentet 19. august 2008 fra Domstolenes hjemmeside: <http://www.domstol.no/upload/BORG/Internett/%C3%A5rsmelding%202002.doc>.
- Bornstein, B. H. (1999). The ecological validity of jury simulations: Is the jury still out? *Law and Human Behaviour*, 23, 75-92.
- Bornstein, B. H. & McCabe, S. G. (2005). Jurors of the absurd? The role of consequentiality in jurysimulation research. *Florida State University Law Review*, 32, 443-467.
- Bornstein, B. H. & Wiener, R. L. (2006). Introduction to the special issue on emotion in legal judgement and decision making. *Law and Human Behaviour*, 30, 115-118.
- Brems, C. & Wagner, P. (1994). Blame of victim and perpetrator in rape versus theft. *The Journal of Social Psychology*, 134, 3, 363-370.
- Brown, R. (2000). *Group Processes*. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, Ltd.
- CEDAW (2003). *United Nations report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, fifth and sixth periodic reports, Norway, Concluding observations: 28th session* [online]. Hentet 18. mai 2008 fra CEDAWS webside: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/NorwayCO28.pdf>

- Chia, R. C., Castellow, W. A., Chuang, C. & Cheng, B. (1993). Effects of physical attractiveness, sex, and type of crime on mock juror decisions. A replication with Chinese students. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24, 4, 414-427.
- Chen, M. & Bargh, J. A. (1997). Nonconscious behavioural confirmation processes: The self fulfilling consequence of automatic stereotype activation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 34, 366-74.
- Dahl, S. (2005). Terapi med voldtektsutsatte. I: S. Reichelt & H. Haavind (red.), *Aktiv Psykoterapi* (s. 150-168). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Dahl, J., Enemo, I., Drevland, G. C. B., Wessel, E., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (2007). Displayed emotions and witness credibility. A comparison of judgements by individuals and mock-juries. *Applied Cognitive Psychology*, 21, 1145-1155.
- Darwin, C. R. (1872). *The expression of the emotions in man and animals* [online]. Hentet 7. juli 2008 fra The Complete Work of Darwin Online: [http://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype= text&item ID=F1142&pageseq=1](http://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype=text&itemID=F1142&pageseq=1).
- Devine, D.J., Clayton, L.D., Dunford, B.B., Searing, R., & Pryce, J. (2001). Jury decision making: 45 years of empirical research on deliberating groups. *Psychology, Public Policy, and Law*, 7, 622-727.
- Diamond, S. S (1997). Illuminations and shadows from jury simulation. *Law and Human Behaviour*, 21, 561-571.
- Ekman, P. & Friesen, W. V. (1971). Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 17, 2, 124 – 129.
- Elklit, A. (2002). Attitudes toward rape victims – An empirical study of the attitudes of Danish website visitors. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3, 73, 83.
- ForsterLee, R., ForsterLee, L., Horowitz I. A. & King, E. (1981). The effects of defendants race, victim race, and juror gender on evidence processing in a murder trial. *Sex Roles*, 7, 3, 247-255.
- Gerber, G. L., Cronin, J. M. & Steigman, H. (2004). Attributions of blame in sexual assault to perpetrators and victims of both genders. *Journal of Applied Psychology*, 34, 10, 2149-2165.
- Greene, E. (1999). The many guises of victim impact evidence and effects on jurors' judgements. *Psychology, Crime and Law*, 5, 331-348.

- Hansen, F, Vabheim, L. & Ruud, H. (2007, 03. juli). Slakter juryen i voldtektssaker. Artikkel [online]. *Dagbladet*. Hentet 19. august 2008 fra Dagbladets webside: <http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/07/03/505235.html>
- Hammock, G. S. & Richardson, D. R. (1997). Perceptions of Rape: The Influence of Closeness of Relationship, Intoxication and Sex of Participant. *Violence and Victims*, 12, 3, 237-246.
- Heath, W. P., Granneman, B. D. & Peacock, M. A. (2004). How the defendant's emotion level affects mock jurors' decision making when presentation mode and evidence strenght are varied. *Journal of Applied Social Psychology*, 34, 3, 624-664.
- Hennum, R. (2004). "Den rettslige behandlingen av voldtekt – Hvorfor har Norge fått kritikk fra FN?", *Tidsskriftet Materialisten*, 1.
- Hernstein, R. J. & Murray, C. (1994). *The Bell Curve: Intelligence and class structure in American life*. New York, NY: The Free Press.
- Jakobsen, M. (2006). Kroppen husker. Nevrobiologisk kunnskap om traumetilstander. I: T. Anstrop, K. Benum & M. Jakobsen (red.), *Dissosiasjon og relasjonstraumer. Integrering av det splittede jeg* (s. 43-59). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kaufmann G., Drevland G. C. B., Wessel, E., Overskeid, G. & Magnussen, S. (2003). The importance of being earnest: Displayed emotion and witness credibility. *Applied Cognitive Psychology*, 17, 21-34.
- Kovera, M. B. (2002). The effects of general pre-trial publicity on juror decisions: an examination og moderators and mediating mechanisms. *Law and Human Behaviour*, 26, 1, 43-72.
- Kolsrud, K. (2005, 23. august). Flest frifinnelser i voldtektssaker. Artikkel [online]. *Aftenposten*. Hentet 19. august 2008 fra Aftenpostens webside: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1101032.ece>
- Kolsrud, K. (2006, 12. desember). Kvinner frifinner for voldtekt. Artikkel [online]. *Aftenposten*. Hentet 19. august 2008 fra Aftenpostens webside: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1578773.ece>
- Kolsrud, K. (2007, 11. januar). Én av tre frifinnes. Artikkel [online]. *Aftenposten*. Hentet 19. august 2008 fra Aftenpostens webside: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1596856.ece>
- Kuhn, D., Weinstock, M. & Flaton, R. (1994). How well do jurors reason? Competence dimensions of individual variation in a juror reasoning task. *Psychologicxal Science*, 5, 289-296.

- Kunda, Z., Davies, P. G., Adams, B. D. & Spencer, S. J. (2002). The dynamic time course of stereotype activation: Activation, dissipation, and resurrection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 283-299.
- Kupperbusch, C., Matsumoto, D., Kooken, K., Loewinger, S., Uchida, H. & Wilson-Cohn (1999). Cultural Influences on nonverbal expressions of emotion. I: P. Phillipot, R. S. Feldman & E. J. Coats (red.), *The Social context of nonverbal behaviour* (s. 17-44). New York: Cambridge University Press.
- Lieberman, J. D. (2002). Head Over the Heart or Heart over the Head? Cognitive Experiential Self-Theory and Extralegal Heuristics in Juror Decision Making. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 12, 2526 – 2553.
- Magnussen, S. (2004). *Vitnepsykologi. Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettssal*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Miller, N. & Campbell, D. T. (1959). Recency and Primacy in persuasion as a function of the timing of speeches and measurements. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59, 1-9.
- NOU 2008:4. *Fra ord til Handling, Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- Pedhazur, E. J. & Schmelkin, L. P. (1991). *Measurement, Design and Analysis: An Integrated Approach*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Plous, S. (1993). *The Psychology of Judgement and Decision Making*. New York: McGraw Hill, Inc.
- Reifam, A., Gusicks, S. M. & Ellesworth P. C. (1992). Real jurors' understanding of the law in real cases. *Law and Human Behaviour*, 16, 539-554.
- Riksadvokaten (2007). En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse m.v., *Riksadvokatens Utredningsgrupper*, 1, 58-59.
- Rose, M. R., Nadler, J. & Clark, J. (2006). Appropriately upset? Emotion norms and perceptions of crime victims. *Law and human behaviour*, 30, 203-219.
- Rose, V. G. & Ogloff, J. R. (2001). Evaluating the comprehensibility of jury instructions : A method and an example. *Law and Human Behaviour*, 25, 4, 409-431.
- Ruva, C. L. & Bryant, J. B. (2004). The Impact of Age, Speech Style, and Question Form on Perceptions of Witness Credibility and Trial Outcome. *Journal of Applied Social Psychology*, 34, 9, 1919-1944.
- Ryckman, R. M. (1983). The influence of a rape victim's physical attractiveness on observers' attributions of responsibility. *Human Relations*, 36,6, 549-561.

- Salekin, R. T., Ogloff, J. R. P., McFarland, C. & Rogers, R. (1995). Influencing jurors' perception of guilt: Expression of emotionality during testimony. *Behavioural Science and the Law*, 13, 293, 305.
- Sigall, H. & Ostrove, N. (1975). Beautiful but dangerous: Effects of offender attractiveness and nature of the crime on juridic judgement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 3, 410-414.
- Sims, C. M., Noel, N. E. & Maisto, S. A. (2007). Rape blame as a function of alcohol presence and resistance type. *Addictive Behaviours*, 32, 2766-2775.
- Statistisk Sentralbyrå (2008). *Tabell 4: Lovbrudd anmeldt, etter type lovbrudd 1993-2007*. Tabell [online]. Hentet 01. juni 2008 fra Statistisk Sentralbyrås webside: http://www.ssb.no/emner/03/05/a_krim_tab/tab/tab-2008-0516-04.html.
- Steele, C. M. & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 797-811.
- Tsoudis, O. & Smith-Lovin, L. (1998). How bad was it? The effects of victim and perpetrator emotion on responses to criminal court vignettes. *Social Forces*, 77, 2, 695-722.
- Tversky, A. & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185, 1124-1130.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and Social Behaviour*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Vigrestad, A. I. (2004). *Voldtektsofres møte med rettsvesenet*. Hovedoppgave i Kriminologi. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.
- Vrij, A. (1997). Wearing black clothes: The impact of offenders' and suspects' clothing on impression formation. *Applied Cognitive Psychology*, 11, 47-53.
- Weinstock, M. & Cronin, M. A. (2003). The everyday production of knowledge: Individual differences in epistemological understanding of juror reasoning skill. *Applied Cognitive Psychology*, 17, 161-181.
- Wenger, A. A. & Bornstein, B. H. (2006). The Effects of Victim's Substance Use and Relationship Closeness on Mock Jurors' Judgments in an Acquaintance Rape Case. *Sex Roles*, 54, 547-555.
- Wessel, E., Bollingmo, G. C., Nielsen, L. M., Sønsteby, C., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (sendt til publikasjon). Perception of credibility and guilt: Effects of story content and emotional valence. *Psychology, Crime and Law*.
- Wessel, E. M., Drevland, G. C. B., Eilertsen, D. E. & Magnussen, S. (2006). Credibility of the emotional witness: A study by court judges. *Law and Human Behaviour*, 2, 221-230.

- Whitley, B. E. & Greenberg, M. S. (1986) The role of eyewitness confidence in juror perceptions of credibility. *Journal of Applied Social Psychology*, 16, 5, 387-409.
- Winkel, F. W. & Koppelaar, L. (1991). Rape victims' style of self-presentation and secondary victimization by the environment. *Journal of Interpersonal Violence*, 6, 29-40.
- Yamawaki, N. & Tschanz, B. T. (2005). Rape perception differences between Japanese and American college students: On the mediating influence of gender role traditionality. *Sex Roles*, 52, 379-392.

Vedlegg 1

VITNETROVERDIGHET

Du har nå sett et utdrag fra en vitneforklaring. Du skal nå besvare dette spørreskjemaet, hvor vi ønsker din umiddelbare vurdering.

Dette er ikke en juridisk-, men troverdighetsvurdering. Vi ønsker din personlige oppfatning. Derfor er det viktig at du svarer ut fra din vurdering.

Kvinne	<input type="text"/>	Alder	<input type="text"/>
Mann	<input type="text"/>		

Du skal ringe rundt 1-7 for hvert spørsmål. Ved hvert spørsmål vil det stå beskrevet hva ytterpunktene i dimensjonen er.

KVINNENS FORKLARING

Kvinnen fremstår som

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Troverdig Ikke troverdig

Kvinnens forklaring fremstår som:

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Troverdig Ikke troverdig

Kvinnens forklaring fremstår som:

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Sannsynlig Ikke sannsynlig

I din vurdering av troverdighet, hva la du mest merke til ved kvinnen?
Kryss av på hver skala:

Ansiktsuttrykk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Følelsesuttrykk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Blikk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Hastighet i språket

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Tonefall

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Tonefall

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Kroppsspråk

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Annet: (fyll inn) _____

I din vurdering av troverdighet, hva la du mest merke til ved innholdet i forklaringen?

Kryss av på hver skala

Omstendighetene

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Kvinnens reaksjon på mannens tilnærmelser

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Mannens reaksjon på kvinnens adferd

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Beskrivelsen av selve samleiet

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Annet (fyll inn): _____

Var det innholdet eller fremstillingen som i størst grad påvirket din vurdering?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Innholdet Fremstillingen

MANNENS FORKLARING

Mannen fremstår som

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Troverdig Ikke troverdig

Mannens forklaring fremstår som:

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Troverdig Ikke troverdig

Mannens forklaring fremstår som:

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Sannsynelig Ikke sannsynelig

I din vurdering av troverdighet, hva la du mest merke til ved mannen?
Kryss av på hver skala:

Ansiktsuttrykk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Følelsesuttrykk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Blikk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Hastighet i språket
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Tonefall
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Tonefall
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Kroppsspråk
1-----2-----3-----4-----5-----6-----7
Uten betydning Helt avgjørende

Annet: (fyll inn) _____

I din vurdering av troverdighet, hva la du mest merke til ved innholdet i forklaringen?
Kryss av på hver skala

Omstendighetene

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Kvinnens reaksjon på mannens tilnærmelser

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Mannens reaksjon på kvinnens adferd

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Beskrivelsen av selve samleiet

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Uten betydning Helt avgjørende

Annet (fyll inn): _____

Var det innholdet eller fremstillingen som i størst grad påvirket din vurdering?

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7

Innholdet Fremstillingen

HELHETLIG VURDERING

Sett at du skulle vurdere et eventuelt skyldspørsmål i en rettsak ut fra disse vitneforklaringene. Vi er her klar over at andre momenter i saken må tas med i vurderinger av skyldspørsmål. Vi ønsker likevel at du her skal gjøre en vurdering ut fra de forklaringene du nå har sett.

Jeg tror sannsynligheten for at den tiltalte er skyldig er:

0% --- 10 --- 20 --- 30 --- 40 --- 50 --- 60 --- 70 --- 80 --- 90 --- 100%

Ved skyldspørsmål ville jeg alt i alt stemt for:

Ikke skyldig ☐ Skyldig ☐

I følge straffelovens paragraf §192, har voldtekt som inkluderer tvunget samleie, en strafferamme på minimum 2 års fengsel, og inntil 10 års fengsel.

Kun dersom du har stemt for skyldig, hvor lang fengselsstraff mener du er passende:

1 år --- 2 --- 3 --- 4 --- 5 --- 6 --- 7 --- 8 --- 9 --- 10 år

Vedlegg 2

INFORMASJON OM FORSØK I VITNEPSYKOLOGI

Du vil i dette forsøket bli bedt om å vurdere videoutdrag fra vitneforklaring til fornærmet og tiltalte. Utdraget fra vitneforklaringene er fra en sak hvor spørsmålet er om det har skjedd en voldtekt eller ikke. Vurderingen du skal foreta gjennomføres ved at du besvarer et spørreskjema.

Dette er en anonym undersøkelse. Spørreskjemaet vil kun inneholde kjønn og alder. Det betyr at ingen data kan spores tilbake til din person.

Du vil til enhver tid ha mulighet til å trekke deg fra forsøket om ønskelig.

Hele forsøket vil vare ca. 20-30 min.

SAMTYKKE ERKLÆRING

Jeg er kjent med den ovennevnte informasjon og ønsker å delta i forsøket i vitnepsykologi ved Psykologisk institutt.

Dato _____

Signatur _____

Vedlegg 3

INFORMASJON OM GJENNOMFØRT FORSØK I VITNEPSYKOLOGI

Du har i dette forsøket sett vitneforklaringer på video, og besvart et spørreskjema. Av hensyn til forsøkets art ble denne vitneforklaringen presentert som autentisk. Vi vil derfor bl.a. av hensyn til mannen og kvinnen på videoen informere om at de er skuespillere og at vitneforklaringene er oppdiktet.

Dette forsøket vil inkludere mange forsøkspersoner. Det er nødvendig for forsøket at vitneforklaringene fremstår som reelle. For at dette skal være mulig, er det viktig at du ikke forteller om forsøkets innhold og karakter til andre mens datainnsamlingen pågår. Vi ønsker derfor en erklæring fra deg om at du ikke viderebringer informasjon om forsøket til andre i datainnsamlingsperioden.

TAUSHETSERKLÆRING

Jeg vil med dette erklære at jeg ikke skal videreformidle noe informasjon om dette forsøket til andre mens datainnsamling pågår, d.v.s. ut desember 2007.10.11

Dato _____

Signatur _____

Vi vil med dette takke for din deltakelse i dette forskningsprosjektet. Ditt bidrag har vært viktig for oss.

Vennlig hilsen

Cathrine Tennebø

Ingvild Seljeseth